

Archeologienota
Breendonk (Puurs) – Schaafstraat 15-33

Natasja Reyns en Ruth Ferket

Temse
2018

Colofon

Rapporten van het archeologisch onderzoeksbureau All-Archeo bvba

Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Auteurs: Natasja Reyns en Ruth Ferket

All-Archeo bvba
Laagstraat 12
9140 TEMSE

Wettelijk depot nummer
D/2018/12.807/83

© All-Archeo bvba

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever.

All-Archeo bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Verslag resultaten bureauonderzoek	5
2.1	Administratieve gegevens	5
2.2	Archeologische voorkennis	7
2.3	Onderzoeksopdracht	7
2.3.1	Vraagstelling en randvoorwaarden	7
2.3.2	Beschrijving geplande werken.....	8
2.3.3	Werkwijze	18
2.4	Assessmentrapport	18
2.4.1	Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied.....	18
2.4.2	Historische beschrijving van het onderzochte gebied	24
2.4.3	Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader	31
2.4.4	Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese.....	34
2.4.5	Afweging noodzaak verder vooronderzoek	34
3	Samenvatting.....	36
4	Bibliografie	37
4.1	Publicaties	37
4.2	Websites	37
5	Bijlagen	38
5.1	Archeologische periodes	38
5.2	Plannenlijst	38
5.3	Fotolijst.....	39

1 Inleiding

Deze archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van de aanvraag van een omgevingsvergunning waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 1000 m² of meer beslaat, de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 3000 m² of meer bedraagt en waarbij de percelen helemaal buiten de archeologische zones liggen, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones,¹ zoals bepaald in artikel 5.4.1 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Het onderzoeksgebied valt niet binnen een beschermde archeologische site, noch binnen een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.²

Alle coördinaten die weergegeven worden, zijn uitgedrukt in Lambert 72, tenzij anders vermeld.

De uitvoering van vooronderzoek zonder ingreep in de bodem gaat steeds de uitvoering van vooronderzoek met ingreep in de bodem vooraf. Het doel van een archeologisch vooronderzoek wordt immers met een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed bereikt.

¹ <https://geo.onroenderfgoed.be>

² <https://geo.onroenderfgoed.be>

2 Verslag resultaten bureauonderzoek

Het doel van de archeologische bureaustudie is de aanwezigheid, aard en bewaringsomstandigheden van de archeologische monumenten te kunnen inschatten, de landschappelijke opbouw van het gebied te kennen, om de impact van de werken op het aanwezige archeologische erfgoed in te schatten en daaruit concrete aanbevelingen te formuleren voor de verdere prospectiestrategie.

2.1 Administratieve gegevens

Projectcode: 2018H26

Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Locatie (provincie, gemeente, deelgemeente, adres, toponiem): Antwerpen, Puurs, Breendonk, Schaafstraat 15-33, Vrijhals

Bounding box x/y Lambert 72 coördinaten:

- 147340, 193290
- 147391, 193273
- 147323, 193158
- 147275, 193178

Kadastraal plan:

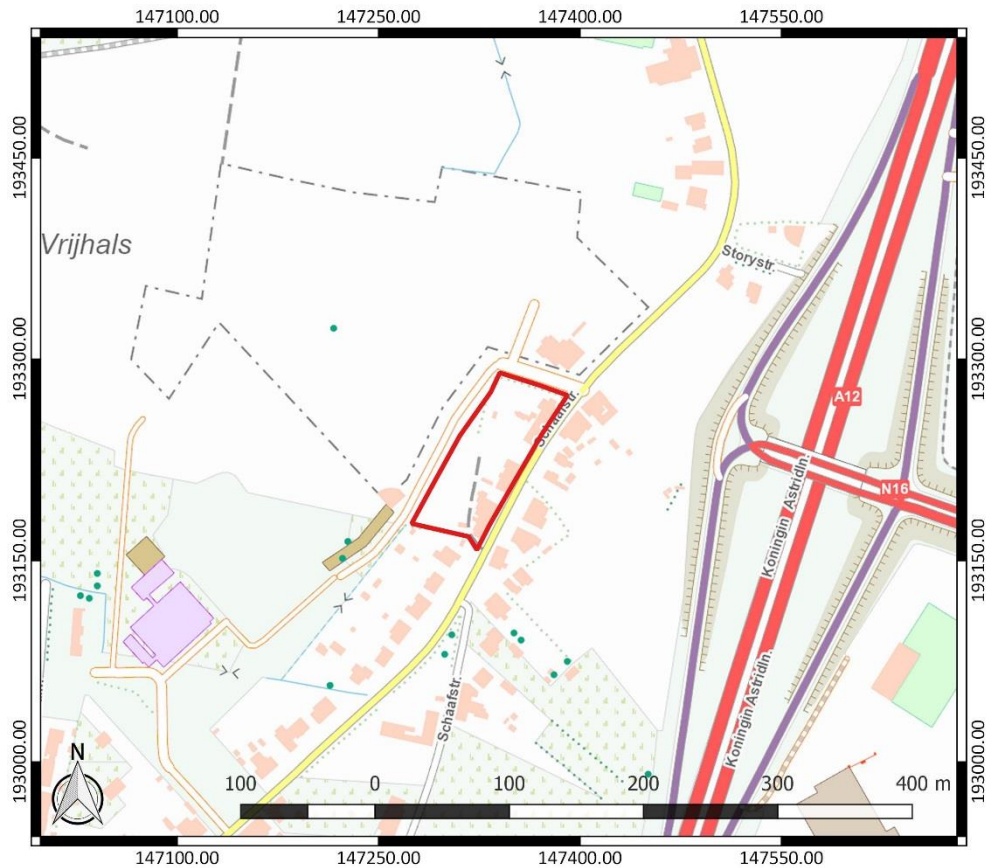

Figuur 1: Kadastraal plan met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Kadastrale percelen: Breendonk (Puurs), Afdeling 3, sectie A, nummers 285/2d, 289g, 289h, 289m, 290k, 290l, 292e, 294g, 294h, 294k (partim), 296g, 309a (partim), 774a, 774b en 774c

Oppervlakte onderzoeksgebied: ca. 6583 m²

Topografische kaart:

Figuur 2: Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.dov.vlaanderen.be>)

Begin- en einddatum uitvoering onderzoek: 06/08/2018 – 22/08/2018

Relevante termen uit de thesauri bij de Inventaris Onroerend Erfgoed: bureauonderzoek, metaaltijden, ijertijd, Romeinse tijd, middeleeuwen, nieuwe tijd, nieuwste tijd, akkerland, grasland, tuinzone

Verstoorte zones: Er bevinden zich gebouwen en verhardingen ter hoogte van het onderzoeksgebied (Figuur 3). Er kan verondersteld worden dat de realisatie ervan enige negatieve impact heeft gehad op het archeologisch bodemarchief. De precieze aard en de omvang van deze verstoring is echter niet gekend.

Figuur 3: Verstoringenkaart met aanduiding van de bestaande bebouwing (oranje) en verhardingen (blauw) binnen het onderzoeksgebied (rood). Onderkaart: GRB (www.geopunt.be)

2.2 Archeologische voorkennis

Er is geen concrete archeologische voorkennis met betrekking tot het onderzoeksgebied.

2.3 Onderzoeksopdracht

2.3.1 Vraagstelling en randvoorwaarden

Naar aanleiding van de geplande werken ter hoogte van het onderzoeksterrein werd een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Hierbij staat de vraag centraal wat de impact zal zijn van de geplande werken op het archeologisch bodemarchief. Op basis daarvan wordt een afweging gemaakt of verder archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem nodig is.

Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein?
- Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?

Randvoorwaarden: er zijn geen randvoorwaarden van toepassing.

2.3.2 Beschrijving geplande werken

Op het terrein zal een nieuwbouw gerealiseerd worden, bestaande uit vijf bouwblokken (Figuur 4). Daarvoor wordt de bebouwing in het noord- en zuidoosten van het onderzoeksgebied gesloopt, evenals de in het onderzoeksgebied aanwezige verharding.

In totaal zullen er 52 appartementen ingericht worden in de nieuwe woonblokken. Blok A en E zal drie niveaus tellen en Blok B, C en D vier niveaus. Blok A bevindt zich in het zuidwesten, Blok B in het noordwesten, Blok C in het noordoosten, Blok D in het oosten van het onderzoeksgebied, en Blok E ten slotte zal in het zuiden van het onderzoeksgebied opgetrokken worden.

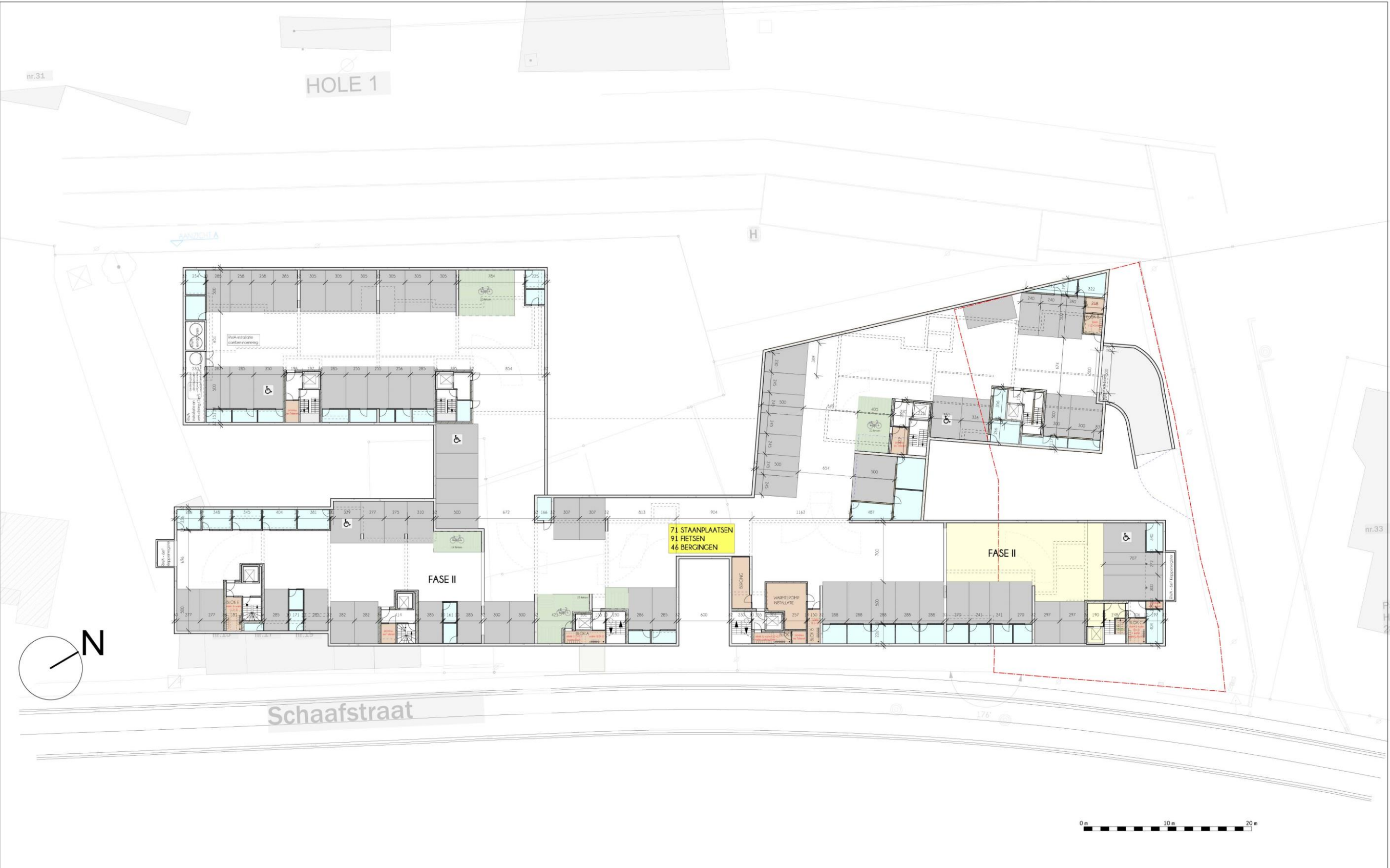
De appartementsgebouwen worden langs de noordwestelijke zijde voorzien van terrassen. In het westen van het terrein, tussen Blok A en B, wordt de aanleg van een wadi gepland. Verder worden er tussen de gebouwen nieuwe groenzones en paden aangelegd. De realisatie van de wadi en de groenzones betekent een verstoring tot een diepte van ca. 1,5 m onder het huidige maaiveld.

De nieuwe gebouwen worden onderkelderd (Figuur 5 tot Figuur 7). In de kelderverdieping komt een parkeergarage, met plaats voor 71 auto's, 91 fietsen en 46 bergingen. De inrit bevindt zich in het noorden van het onderzoeksgebied en staat in verbinding met de openbare weg. In het zuidwesten van de kelder wordt een installatie voor regenwaterafvoer voorzien en in het oosten wordt een warmtepomp geïnstalleerd. Per blok komt er op de kelderverdieping ook een technische ruimte voor de aansluiting van nutsvoorzieningen. De parkeergarage krijgt een diepte van ca. 3,56 m (Figuur 8 tot Figuur 12) en zal een oppervlakte hebben van ca. 3636 m², met inbegrip van de buitenmuren. De parkeergarage zal een verstoringdiepte van ca. 2,76 m onder het huidige maaiveld kennen, omdat het terrein ca. 80 cm opgehoogd zal worden.

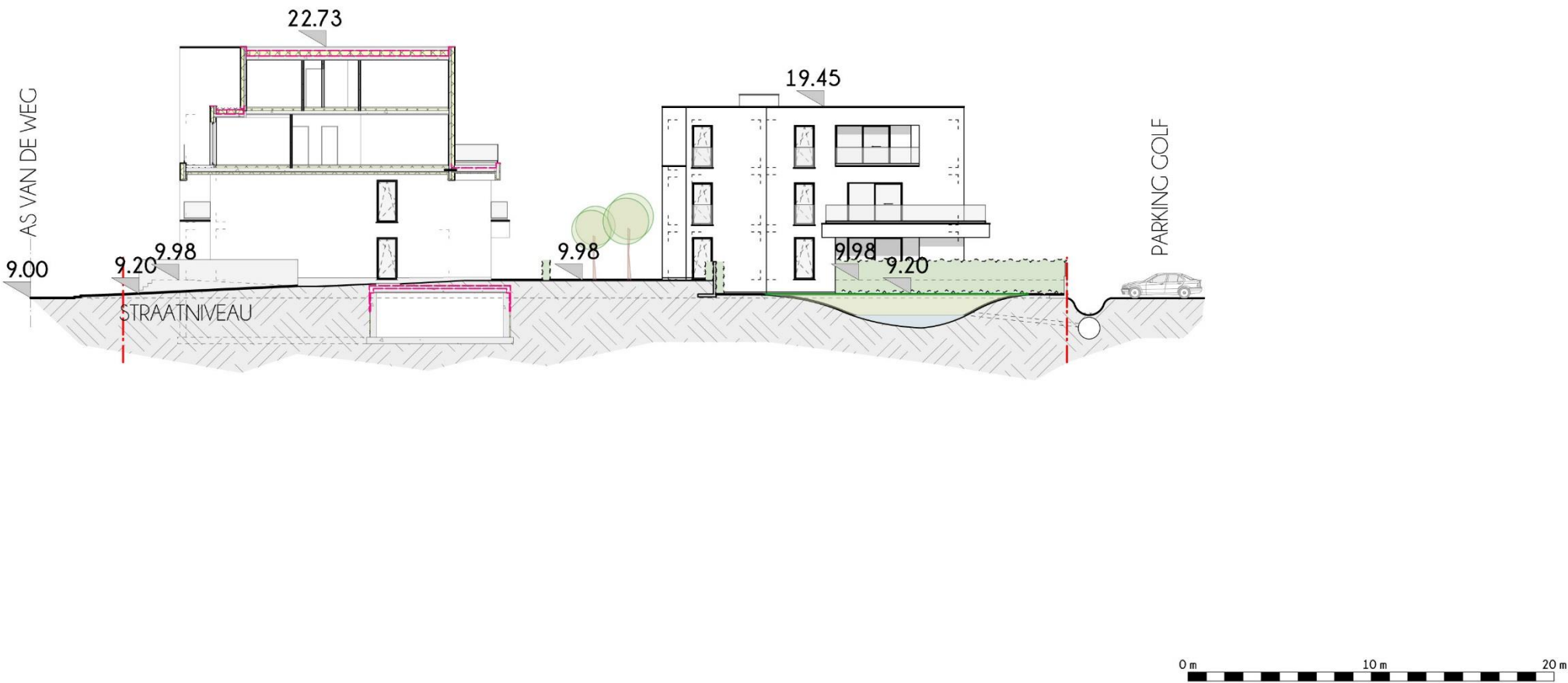
Het project zal gefaseerd uitgevoerd worden, omwille van bebouwing die langer moet blijven staan. Blok A, B en D zullen eerst uitgevoerd worden, met inbegrip van het ondergrondse gedeelte. Blok C en E, met hun bijhorende kelderverdieping zullen later uitgevoerd worden.

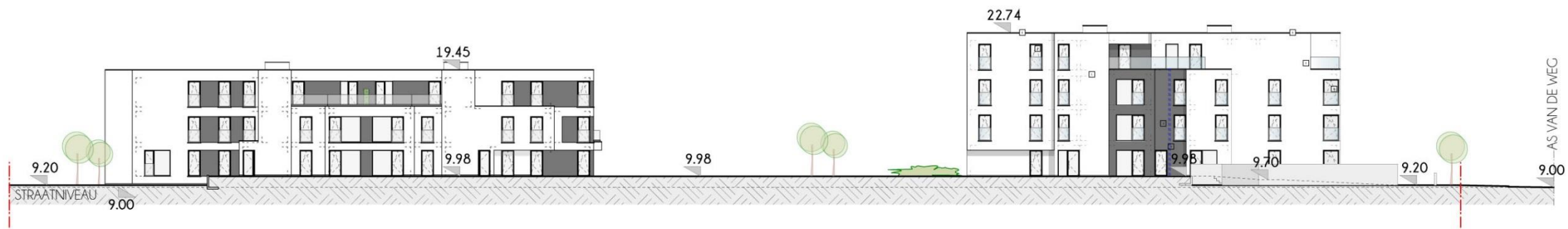
Figuur 4: Inplantingsplan (Architectenburo Archiprof bvba)

Figuur 5: Kelderplan (Architectenburo Archiprof bvba)

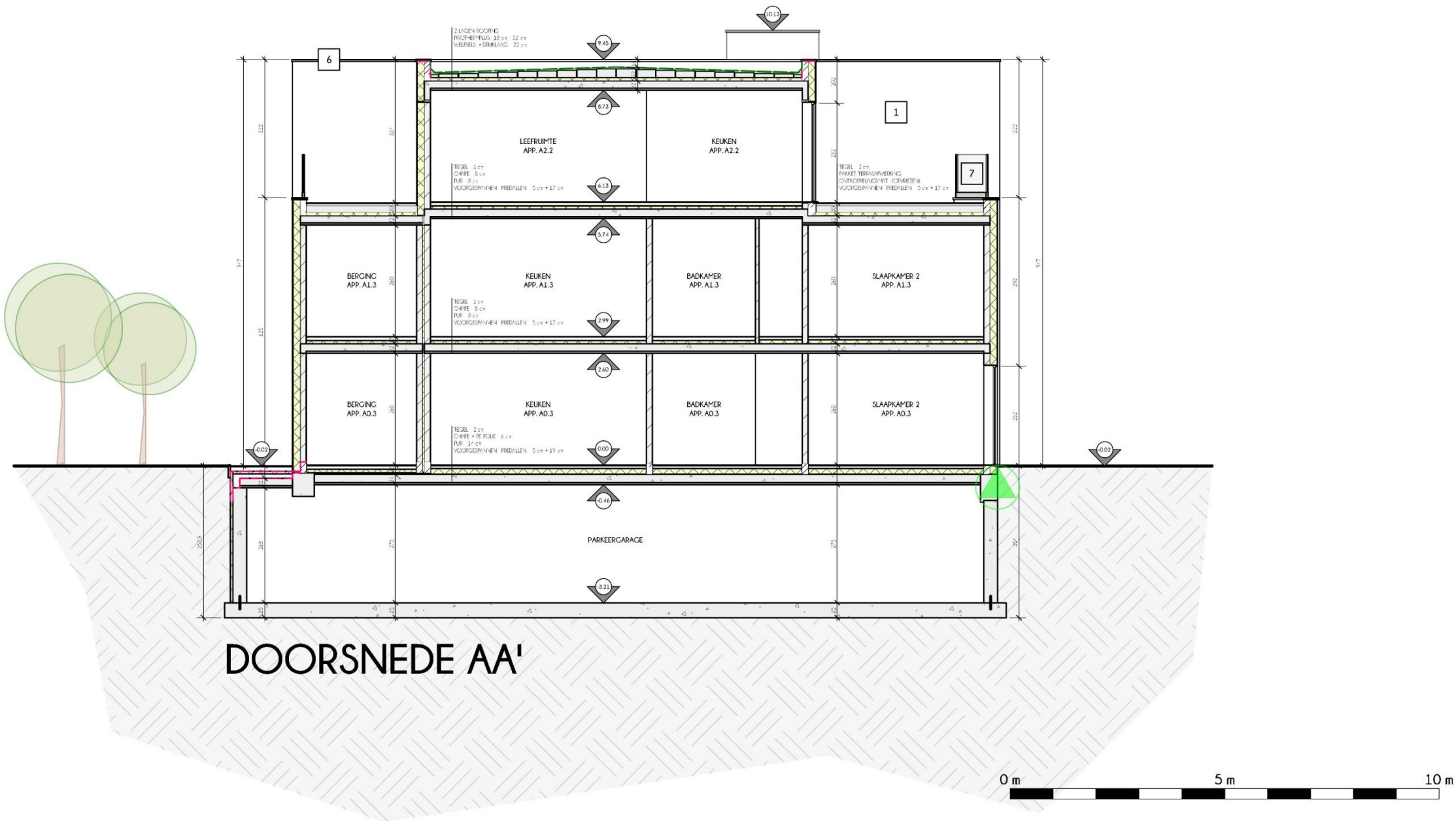

Figuur 6: Dwarssnede terrein (Architectenburo Archiprof bvba)

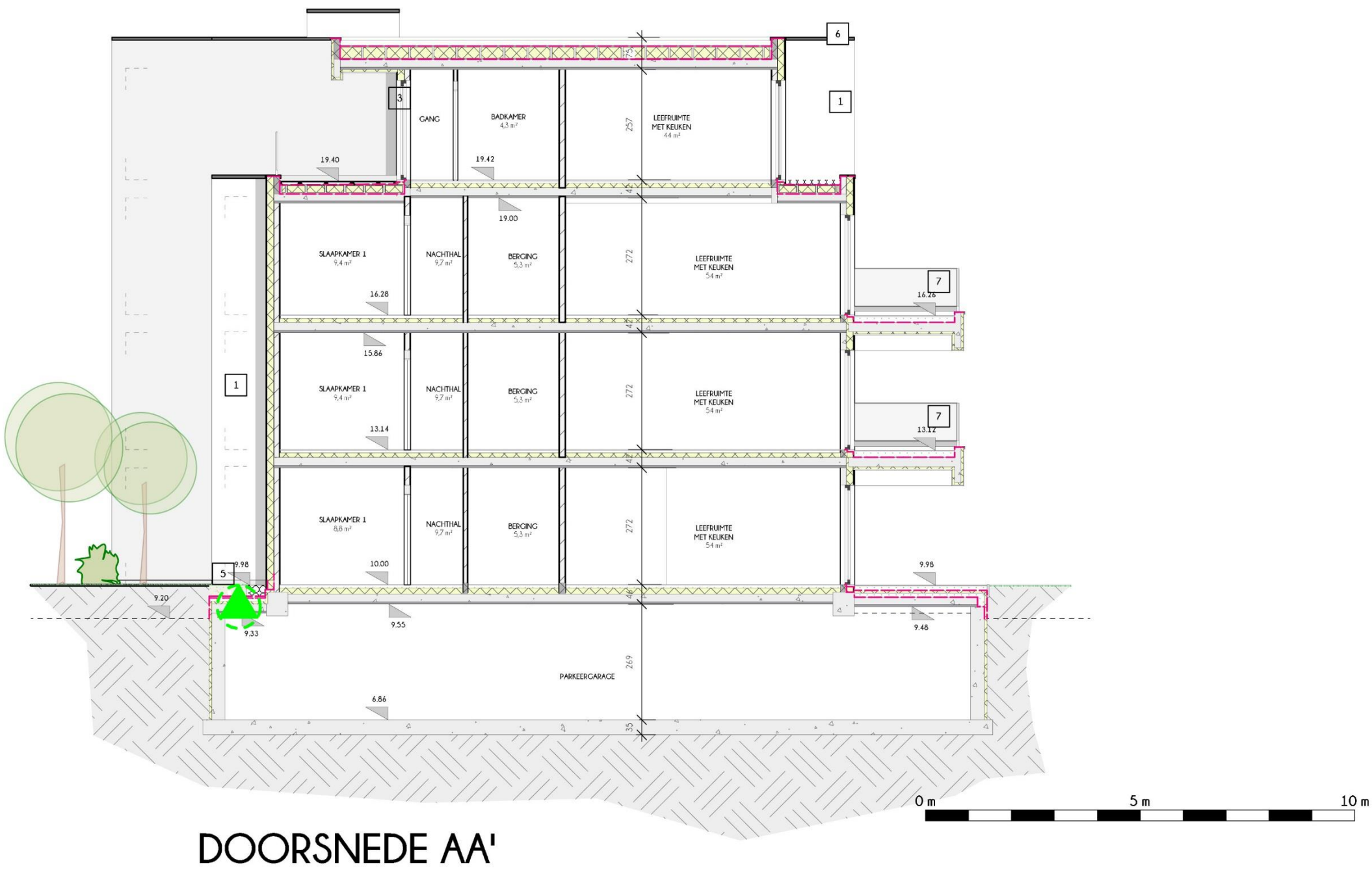

 ARCHITECTENBUREAU BA_52 APP_T.N.3 TERREINSNEDE LANGS	ARCHITECTENBUREAU ARCHIPROT BVBA STATHARBRASSTRAAT 70A 2870 BIEBOEREN TEL 03/860.20.30 FAX 03/860.20.31 info@archiprot.be www.archiprot.be	PLANNUMMER 06	BOUWHEER INVESTPRO PROJECTS NV STEENWEG OP BLAASVELD 56 BUS A 2801 HEFFEN	DATUM 22 augustus 2018
	DOSSIERNUMMER 2164/1729	BOUWPLAATS INVESTPRO PROJECTS NV SCHAAFSTRAAT 15-17-19-21-23-25-27-29 2870 PULBRO	KADASTER	GETEREND M1 + FDB

Figuur 7: Dwarssnede terrein (Architectenburo Archiprot bvba)

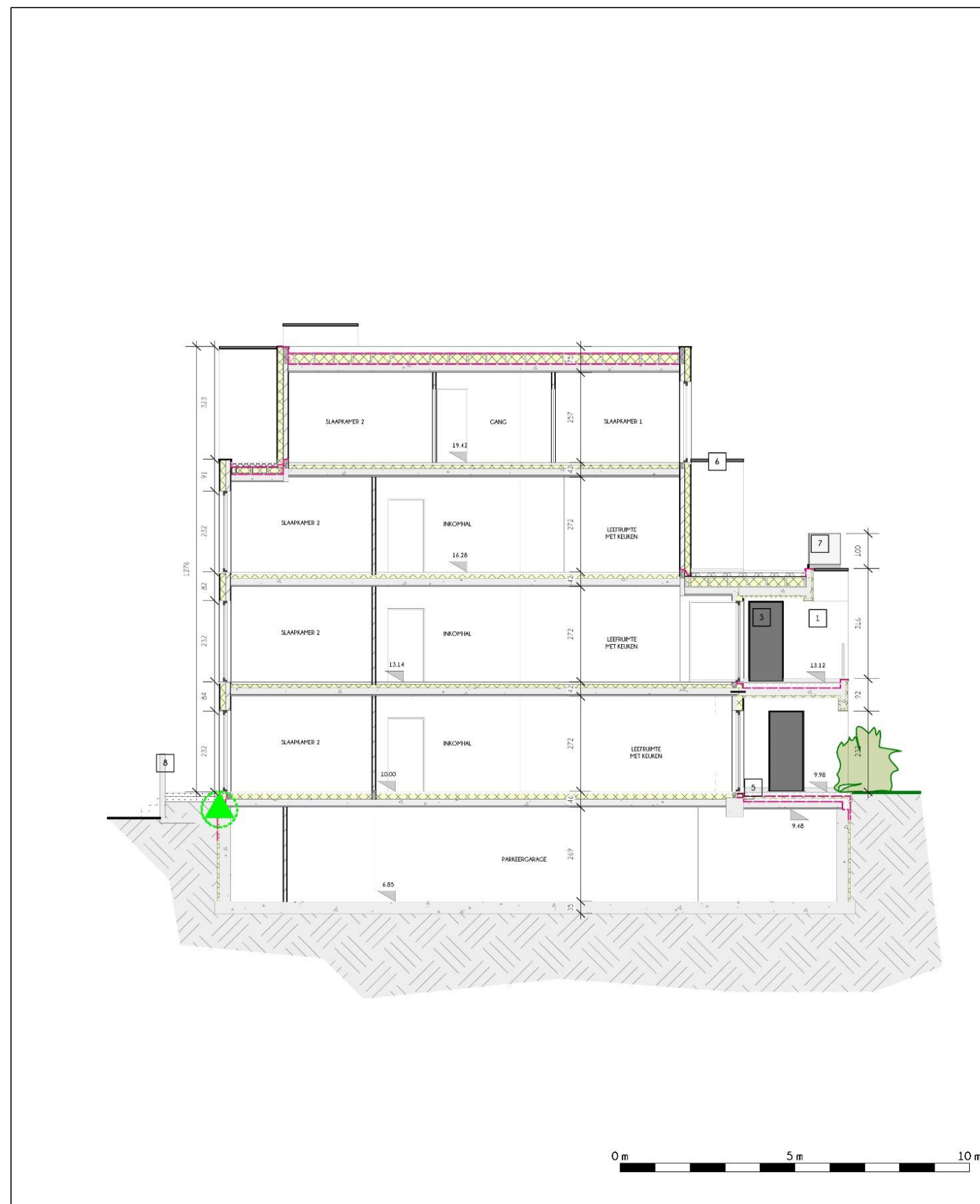
Figuur 8: Doorsnede Blok A (Architectenburo Archiprof bvba)

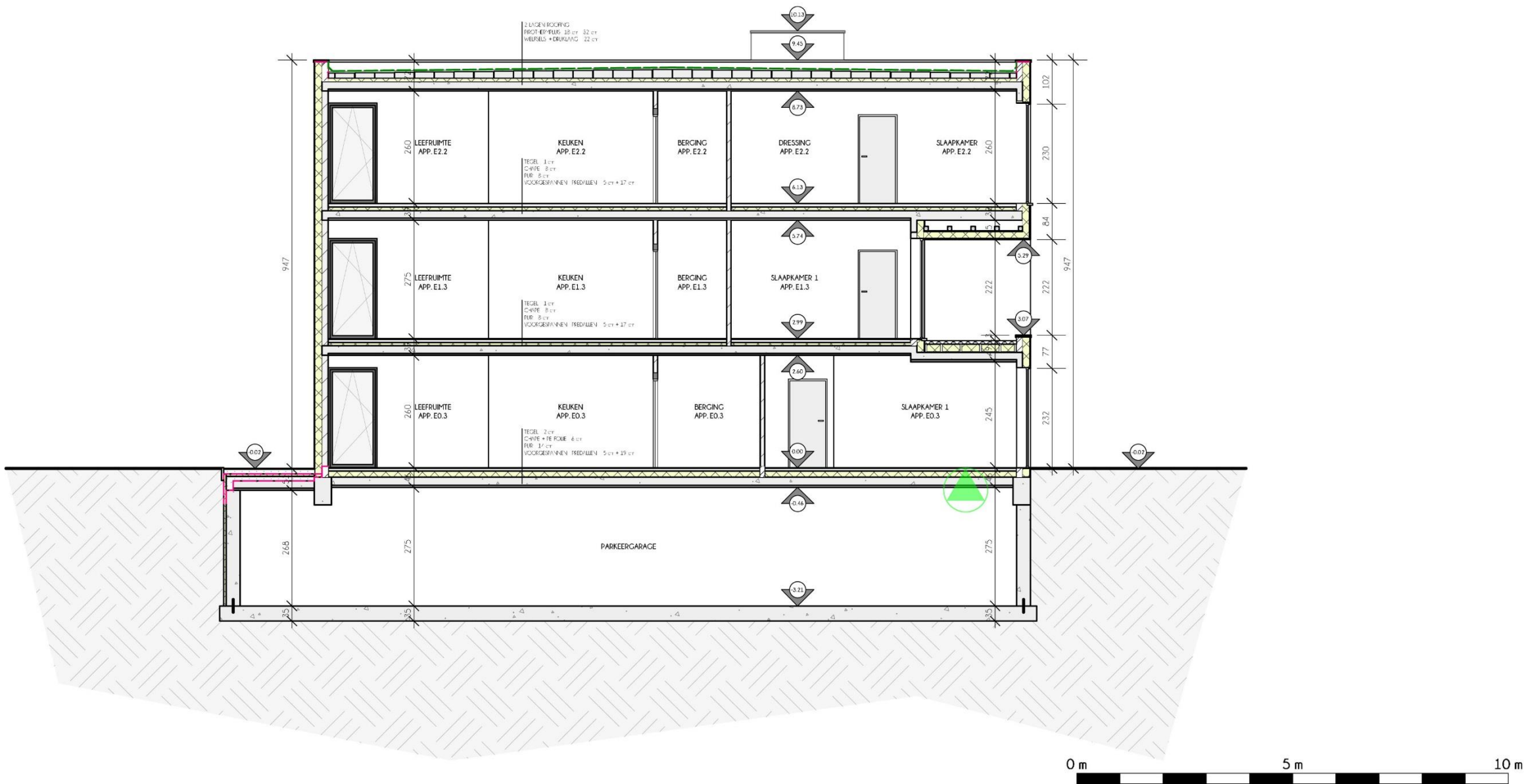
Figuur 9: Doorsnede Blok B (Architectenburo Archiprof bvba)

Figuur 10: Doorsnede Blok C (Architectenburo Archiprof bvba)

Figuur 11: Doorsnede Blok D (Architectenburo Archiprof bvba)

Figuur 12: Doorsnede blok E (Architectenburo Archiprof bvba)

2.3.3 Werkwijze

Het bureauonderzoek heeft betrekking op een zone die gekenmerkt wordt door een lage densiteit aan bebouwing in het verleden. Daarom wordt bijzondere aandacht besteed aan de landschappelijke opbouw en het landgebruik van het gebied.

Voor het bureauonderzoek zijn de aardkundige gegevens online opgezocht via www.dov.vlaanderen.be en www.geopunt.be. De geomorfologische kaart en de potentiële bodemerosiekaart zijn niet beschikbaar voor het onderzoeksgebied. Het historisch kaartmateriaal is georeferentieerd geraadpleegd op www.geopunt.be.

Het belangrijkste beschikbare historisch kaartmateriaal werd geraadpleegd om de gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Met de Villaretkaart (1746-1748), de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778), de kaart met grenscorrecties tussen Puurs en zijn buurgemeenten door L.A. Gigault (1807), de Atlas der Buurtwegen (1841) en de Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van Popp (1842-1879) worden vijf momentopnames bekeken, voorafgaand aan de stafkaarten. De informatie afkomstig uit historisch kaartmateriaal kan een impact hebben op de inschatting van de kwaliteit van het eventueel aanwezige oudere bodemarchief. Beschikbare stafkaarten en luchtfoto's van het onderzoeksterrein werden geraadpleegd op www.geopunt.be en op www.cartesius.be. Ze worden enkel weergegeven in voorliggende studie wanneer ze een relevante bijdrage kunnen leveren aan de onderzoeksvragen met betrekking tot de landschapshistoriek, de gebruiksgeschiedenis van het terrein of de evolutie van de historische bebouwing.

In het kader van de vraagstelling rond het archeologisch potentieel van het terrein werden de Centrale Archeologische Inventaris en de landschapsatlas geraadpleegd. De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen.

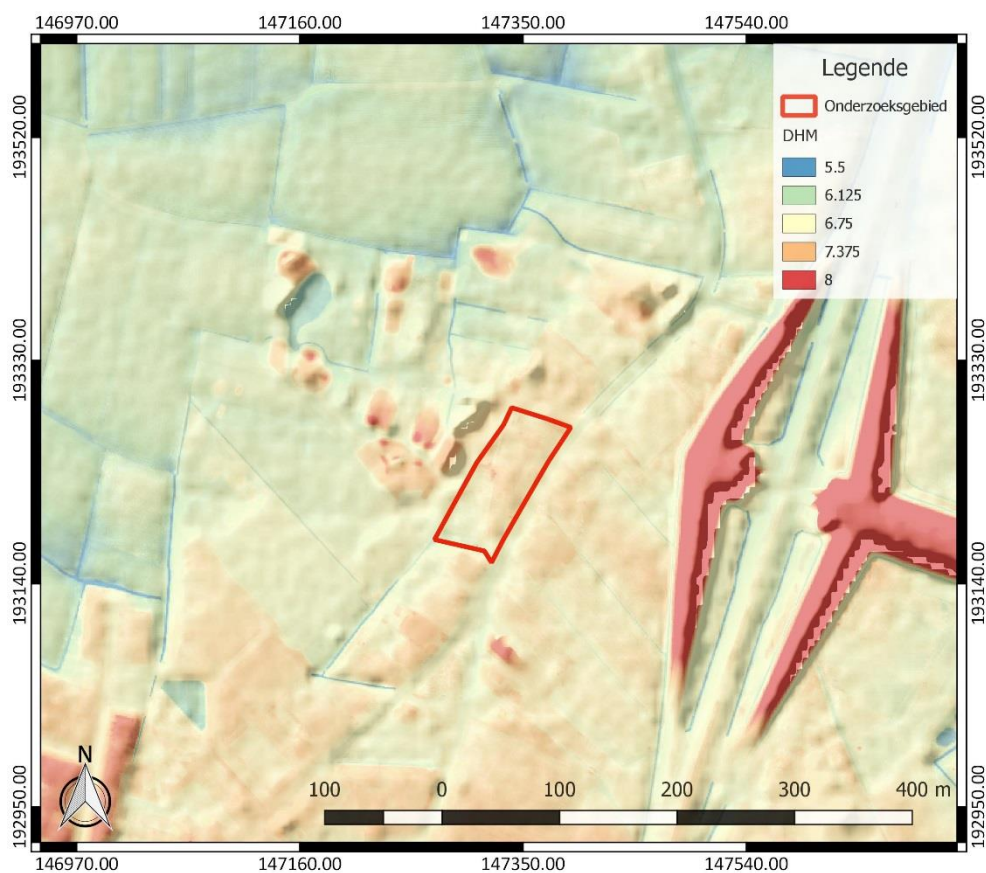
2.4 Assessmentrapport

2.4.1 Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied

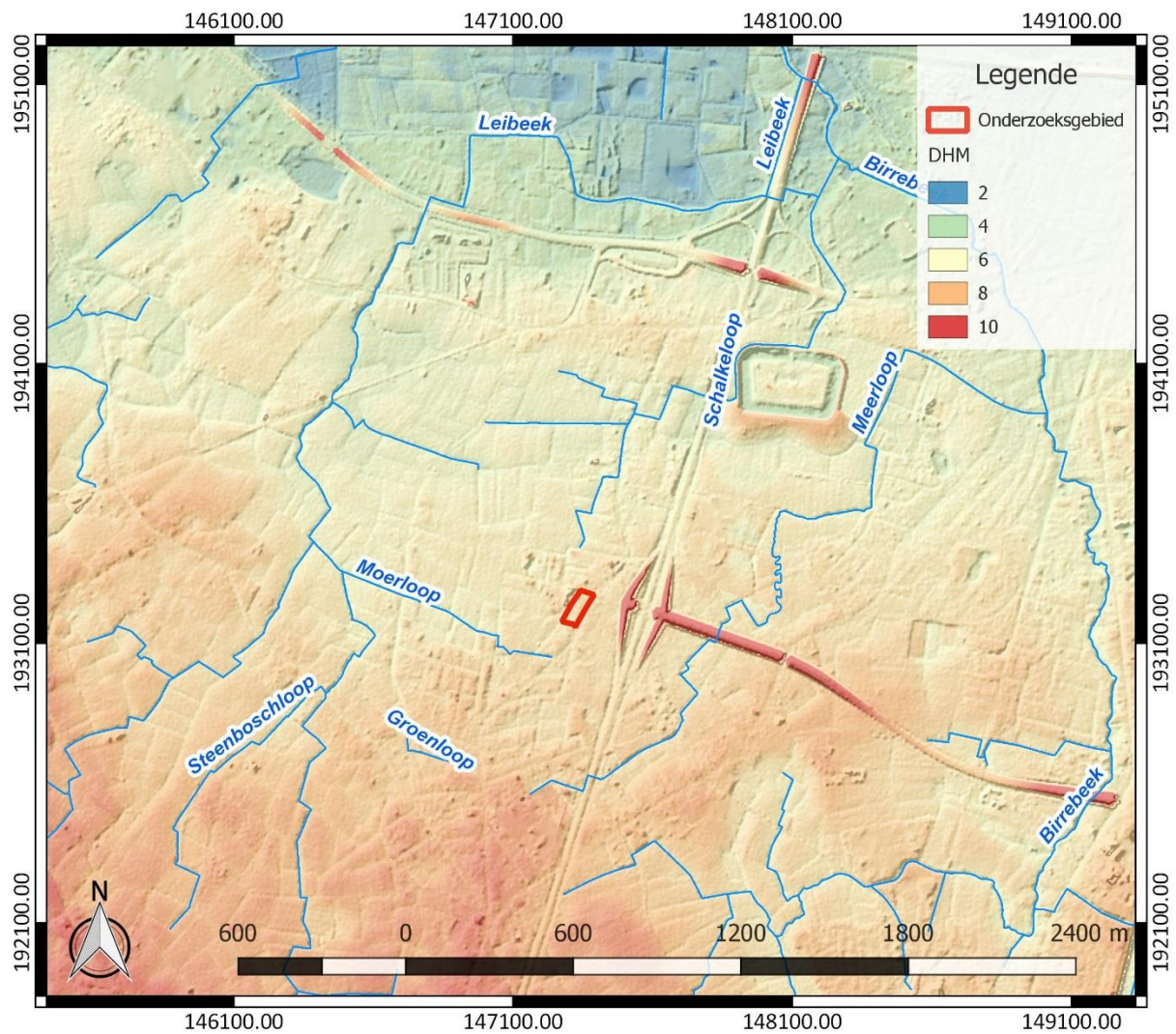
Het onderzoeksgebied is gelegen ten noordoosten van het centrum van Breendonk en ten noordwesten van de Schaafstraat, ter hoogte van huisnummer 15 tot 33 (Figuur 13). Volgens het gewestplan is het terrein gelegen in woongebieden en recreatiegebieden. Hydrografisch behoort het tot het Beneden-Scheldebekken. De Schalkeloop bevindt zich op korte afstand ten noorden van het onderzoeksgebied. De waterloop volgt sterk de perceelsgrenzen, wat de indruk wekt dat hij kunstmatig werd aangelegd of misschien verlegd, bijvoorbeeld bij de aanleg van het fort van Breendonk. De Birrebeek stroomt ten noordoosten en ten oosten, de Leibeek ten noorden en ten westen. De Meerloop is ten oosten gesitueerd en de Moerloop, de Groenloop en de Steenboschloop bevinden zich ten zuidwesten (Figuur 15).

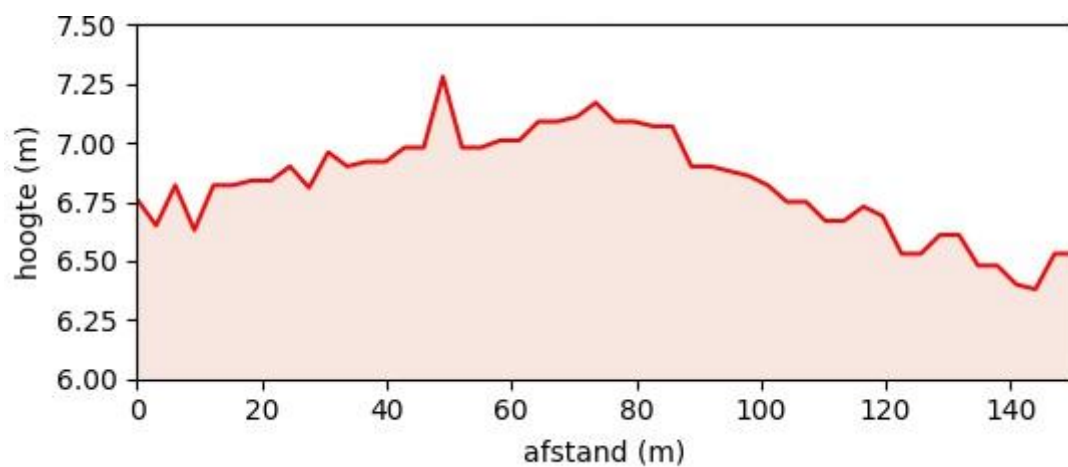
Figuur 13: Luchtfoto van 2017 met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.geopunt.be/kaart>)

Figuur 14: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m, met aanduiding van het onderzoeksgebied

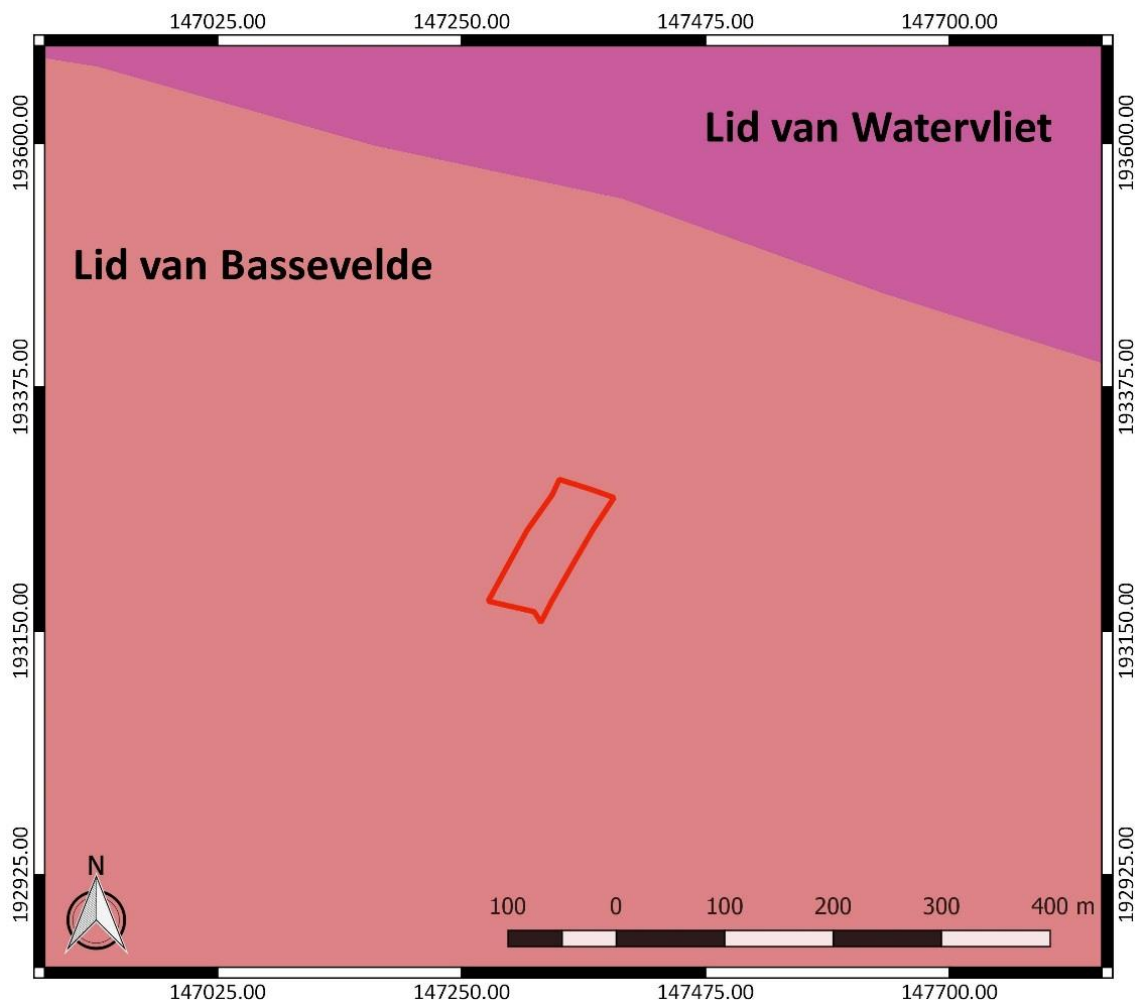
Figuur 15: Hydrografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied, Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m (<https://www.geopunt.be/kaart>)

Figuur 16: Hoogteverloop van noordoost naar zuidwest over het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart)

Geomorfologisch behoort Breendonk tot een laag en vlak gebied. In de lage, vlakke stroken rond Puurs ligt het reliëf niet hoger dan 1 à 2 m TAW. De topografie stijgt naar het zuiden toe (Figuur 14).³ Het onderzoeksgebied situeert zich op relatief korte afstand ten noorden van een plateau.⁴ Het terrein kent een hoogte van 6,4 tot 7,3 m TAW (Figuur 16). De tertiaire ondergrond (Figuur 17) bestaat uit het Lid van Bassevelde. Dit wordt gekenmerkt door donkergrijs fijn zand tot zand, dat silthoudend en glauconiet- tot glimmerhoudend is. Ten noorden en noordoosten bevindt zich het Lid van Watervliet, dat bestaat uit donkergroene, zandhoudende klei.⁵

De quartairgeologische kaart (Figuur 18) geeft aan dat in het onderzoeksgebied eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en mogelijk Vroeg-Holoceen voorkomen, en/of hellingafzettingen van het Quartair. Hieronder bevinden zich fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen). Ten oosten en ten zuidoosten van het onderzoeksgebied (gearceerd weergegeven) worden tevens jongere fluviatiele afzettingen van het Holoceen en mogelijk Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan) aangeduid. Ze zijn vermoedelijk gerelateerd aan de aanwezigheid van de Birrebeek.⁶

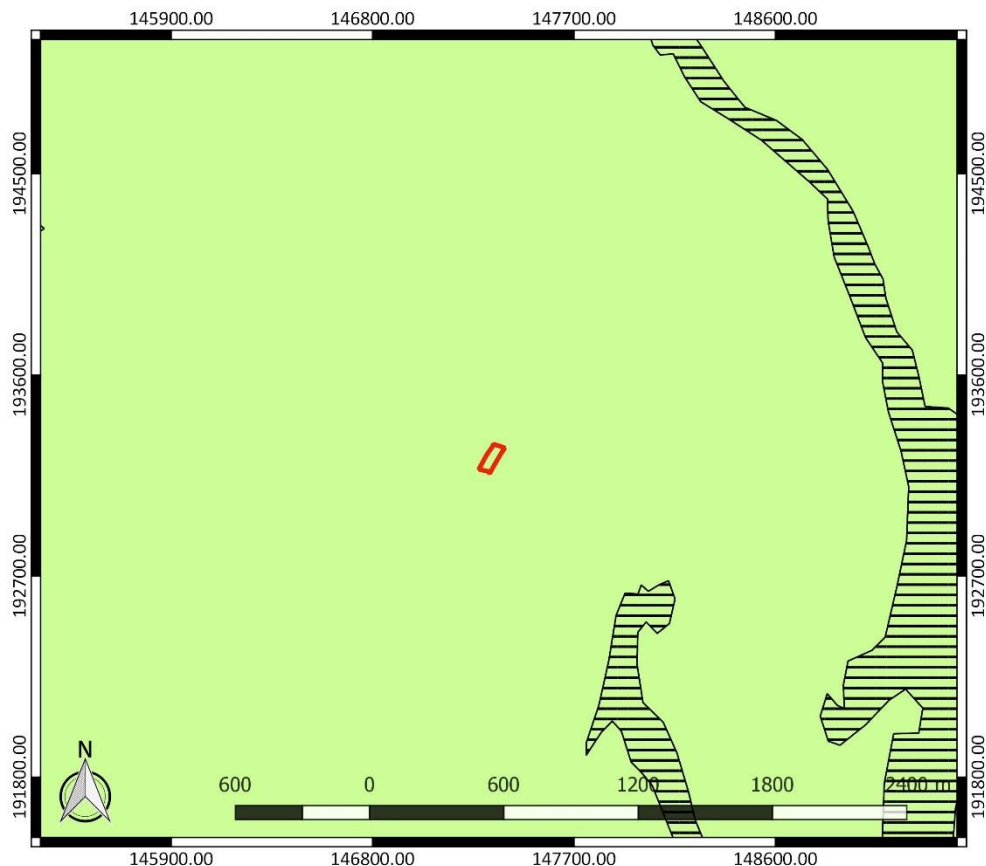
Figuur 17: Tertiaire geologische ondergrond met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

³ Bogemans 1996, 3-4

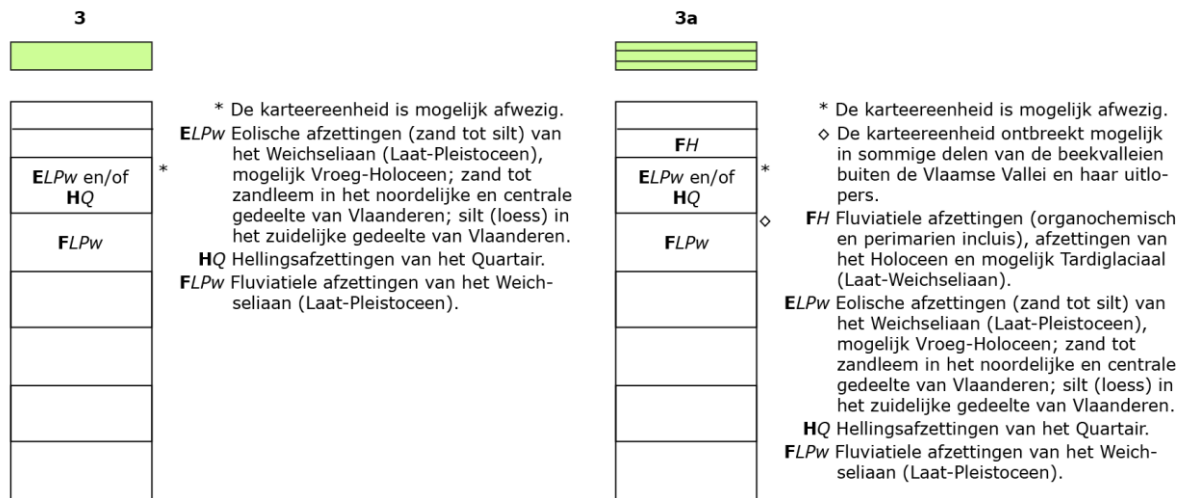
⁴ Van Den Bussche/Boon 1981, 247

⁵ www.geopunt.be/kaart

⁶ www.geopunt.be/kaart

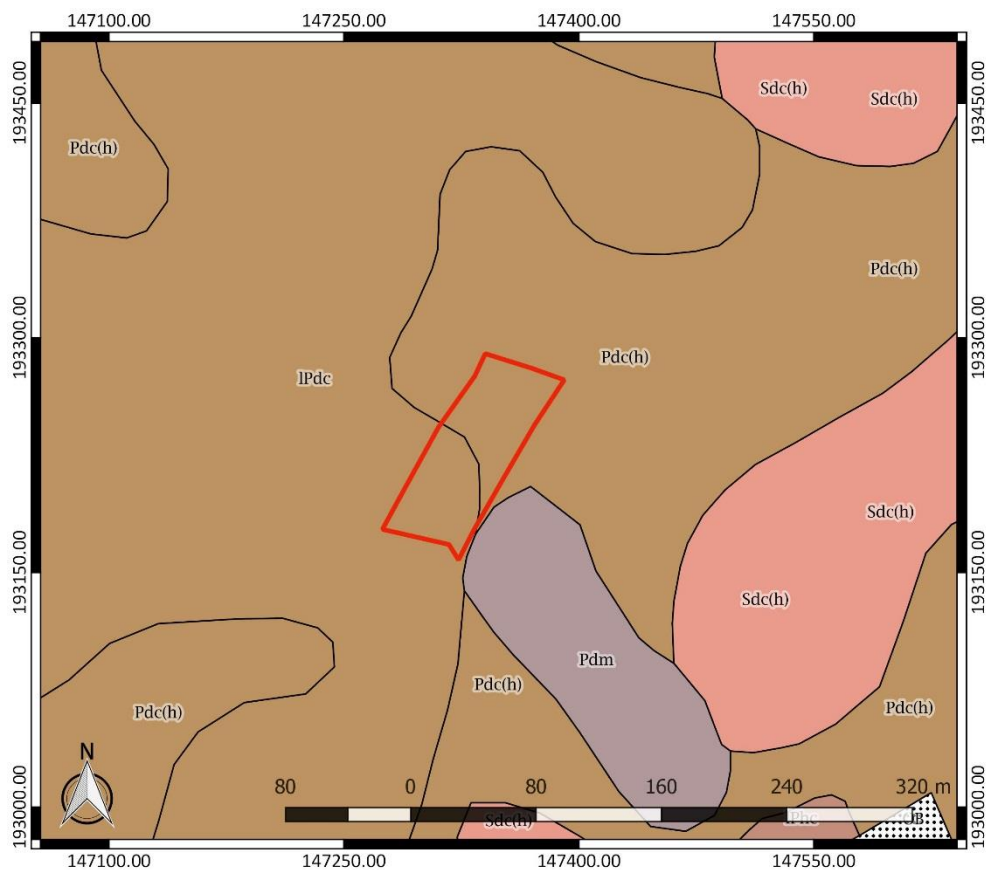

Figuur 18: Quartairegeologische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

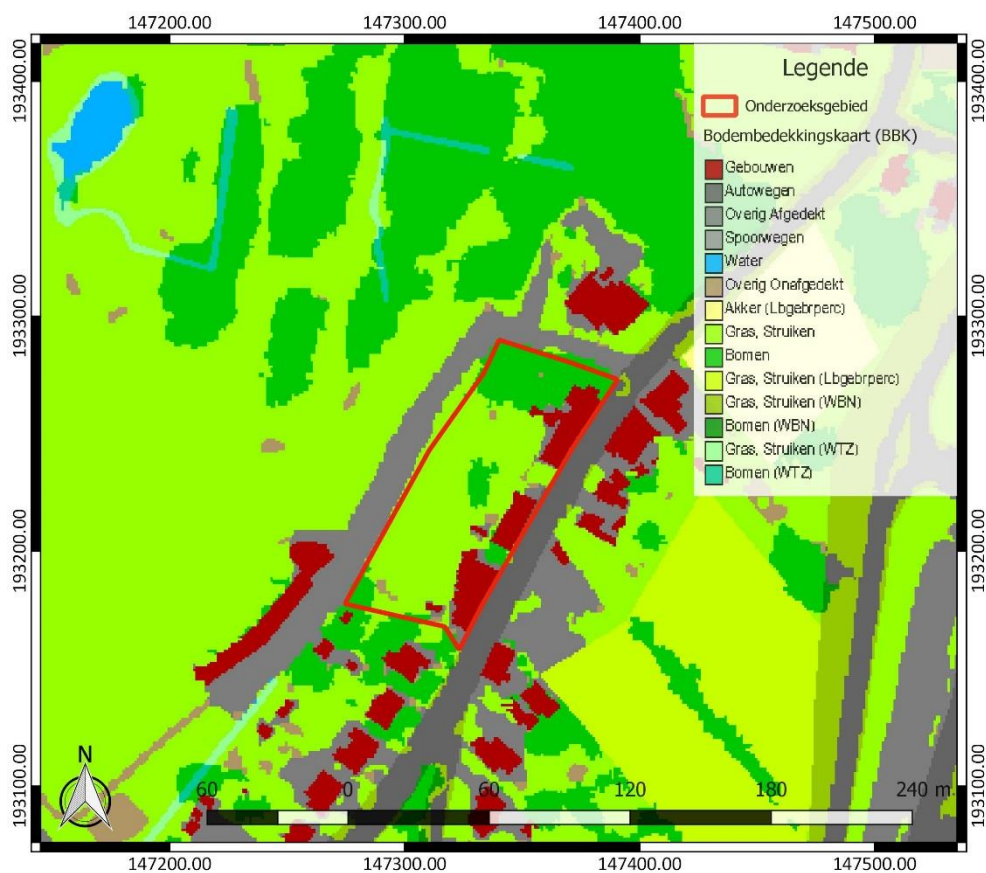

Figuur 19: Legende bij de quartairegeologische kaart (www.geopunt.be)

De bodemkaart (Figuur 20) toont dat in het noordoosten van het onderzoeksgebied een matig natte licht zandleembodem met sterk gevlekte, verbrokkelde of discontinue textuur B horizont (Pdc(h)) te verwachten is. In het zuidwesten van het terrein treffen we een gelijkaardige bodem (IPdc): een matig natte licht zandleembodem met sterk gevlekte, verbrokkelde textuur B horizont, die gekenmerkt wordt door leemsubstraat op geringe diepte (ondieper dan 75 cm). Verder toont de bodemkaart dat juist ten zuidoosten een matig natte licht zandleembodem met een dikke antropogene humus A horizont (Pdm) te verwachten is. Op iets verdere afstand ten noordoosten en ten oosten wordt een matig natte lemig zandbodem met sterk gevlekte, verbrokkelde textuur B horizont (Sdc(h)) weergegeven.

Figuur 20: Bodemkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

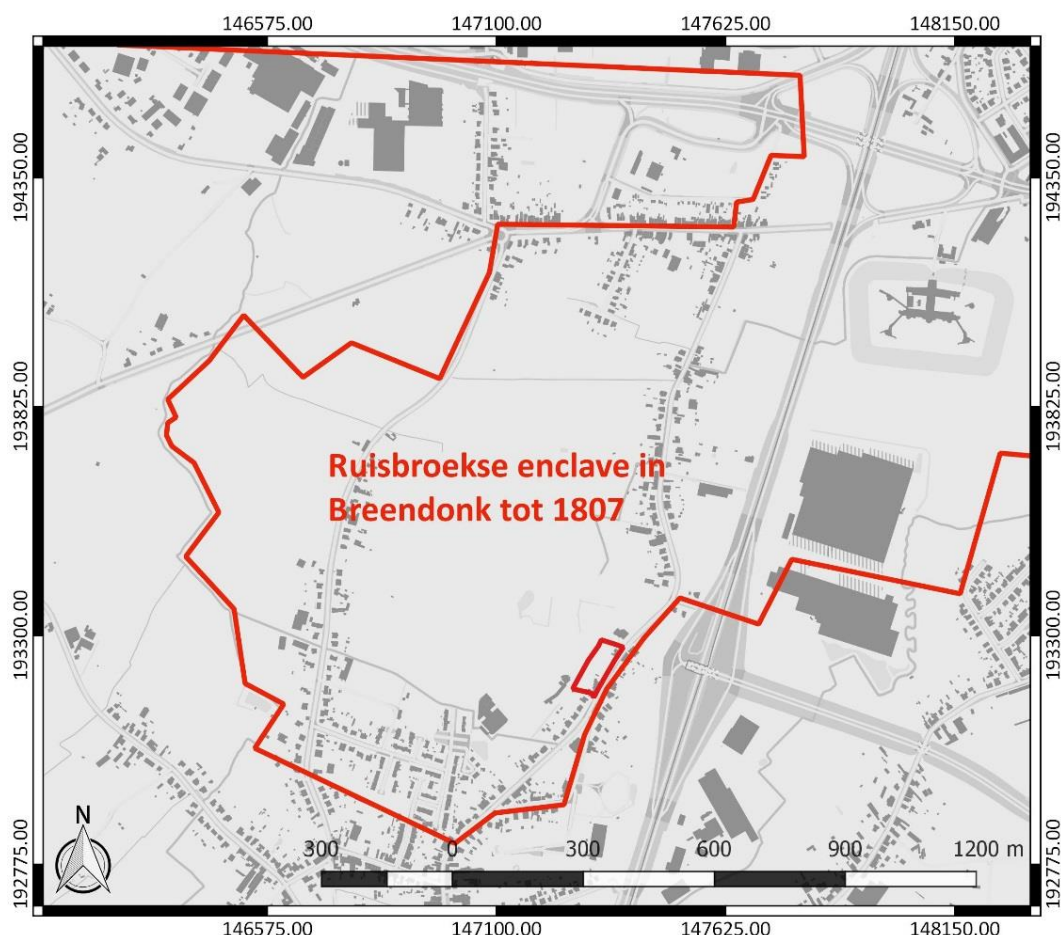

Figuur 21: Bodemgebruiksk kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

In het onderzoeksgebied zijn op de bodemgebruikskaart gebouwen en verhardingen te bemerken. Voor het overige wordt het onderzoeksgebied volgens de kaart ingenomen door gras, struiken en bomen (Figuur 21). Dit beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 13).

2.4.2 Historische beschrijving van het onderzochte gebied

Breendonk behoorde van oudsher zowel op juridisch als parochiaal vlak bij Puurs. De eerste vermeldingen als "Brede dunc" en "Terra de Bredendonc" dateren respectievelijk van 1211 en 1264. Oorspronkelijk hoorde het dorp bij de "nemus de Puderce". Dit domein werd door de abdij van Cornelimunster in de 8ste eeuw verkaveld ten voordele van de heren van Grimbergen. Het gebied bestond in de 8ste eeuw uit heide en bos, met enkele verspreide bevolkingskernen, die pas laat tot ontwikkeling kwamen. De Sint-Bernardsabdij van Hemiksem, die het Hof van Coolhem te Puurs in het bezit had, speelde een bepalende rol bij de ontginning van het grondgebied en bij de oprichting van een kapel tijdens het Oostenrijkse regime. Zowel de abdij van Hemiksem als de abdij van Affligem hief tienden te Breendonk. Breendonk vormde een zelfstandige gemeente van 1836 tot 1976. Het oostelijk deel van de vroegere gemeente werd bij de fusie bij Willebroek gevoegd. Het "Fort van Breendonk", het meest zuidelijke fort van de verdedigingsgordel rond Antwerpen, werd tijdens de Tweede Wereldoorlog omgevormd tot concentratiekamp.⁷

Figuur 22: Ruisbroekse enclave in Breendonk tot 1807 (<http://breendonk800.weebly.com>), geprojecteerd op het GRB (www.geopunt.be)

⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Breendonk [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/120429> (geraadpleegd op 7 augustus 2018)

Het is pas vanaf 1807 - na grenscorrecties - dat het onderzoeksgebied binnen Breendonk ligt. Voordien maakte het deel uit van Ruisbroek (Figuur 22).⁸ Ruisbroek, dat oorspronkelijk deel uitmaakte van het Karolingische domein van Cornelimunster, vormde reeds vroeg - samen met Willebroek - een afzonderlijke heerlijkheid met een eigen schepenbank, in het bezit van de Berthouts en hun erfgenamen. De parochie zou teruggaan tot in de 11de eeuw. Het benoemingsrecht werd in 1177 toegewezen aan het nonnenklooster van Nieuwenrode (Grimbergen) en later aan de abten van Grimbergen, die het behielden tot aan de Franse Revolutie.⁹

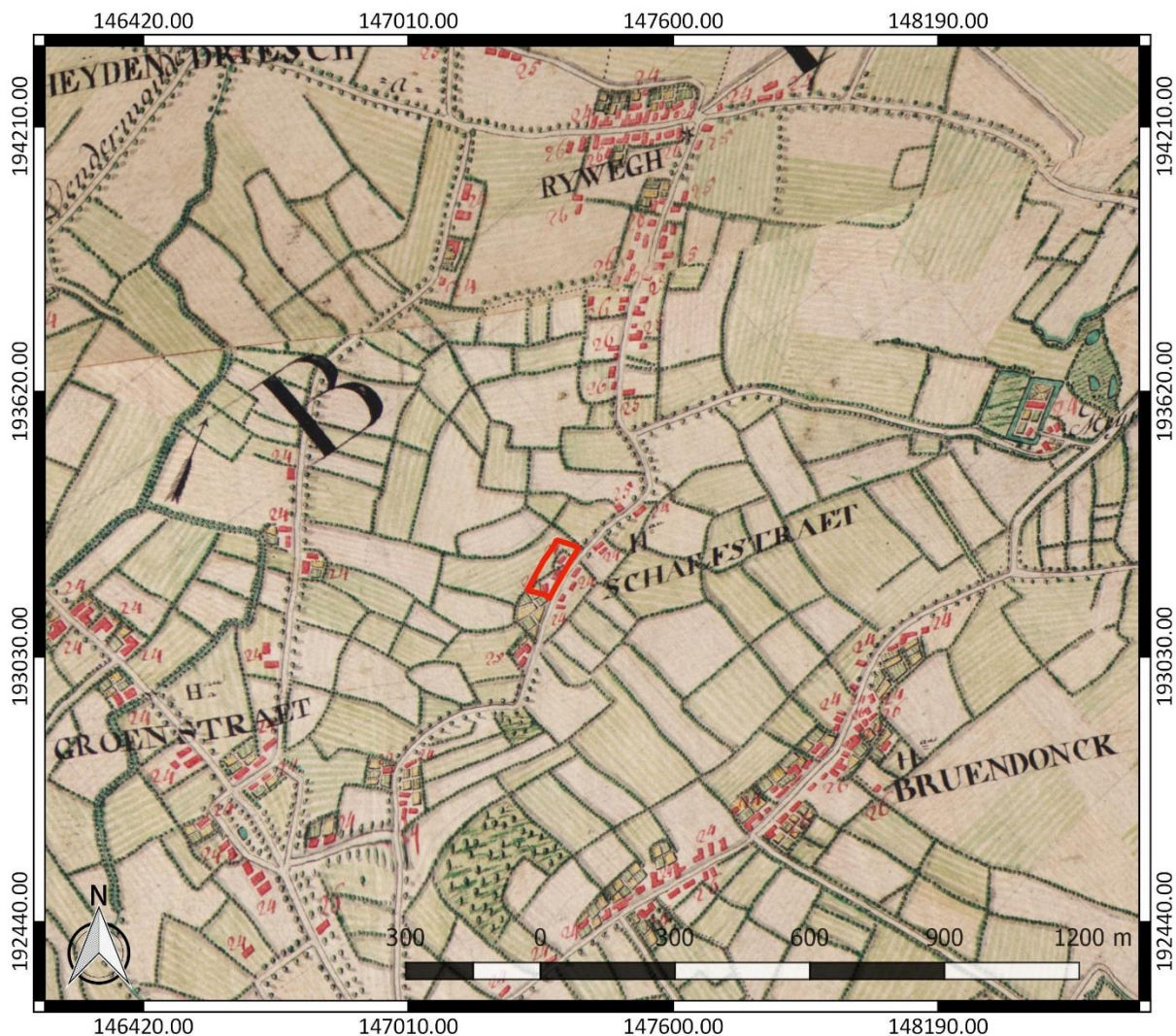
Figuur 23: Villaretkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Op de Villaretkaart, genoemd naar Jean Villaret, ingenieur-geograaf bij het Franse hof en één van de makers (1745-1748), bevindt het onderzoeksgebied zich reeds ten noordwesten van de historische voorloper van de Schaafstraat (Figuur 23). In het zuiden van het onderzoeksgebied is een gebouw te bemerken.

⁸ <http://breendonk800.weebly.com/ruisbroek-in-breendonk.html>

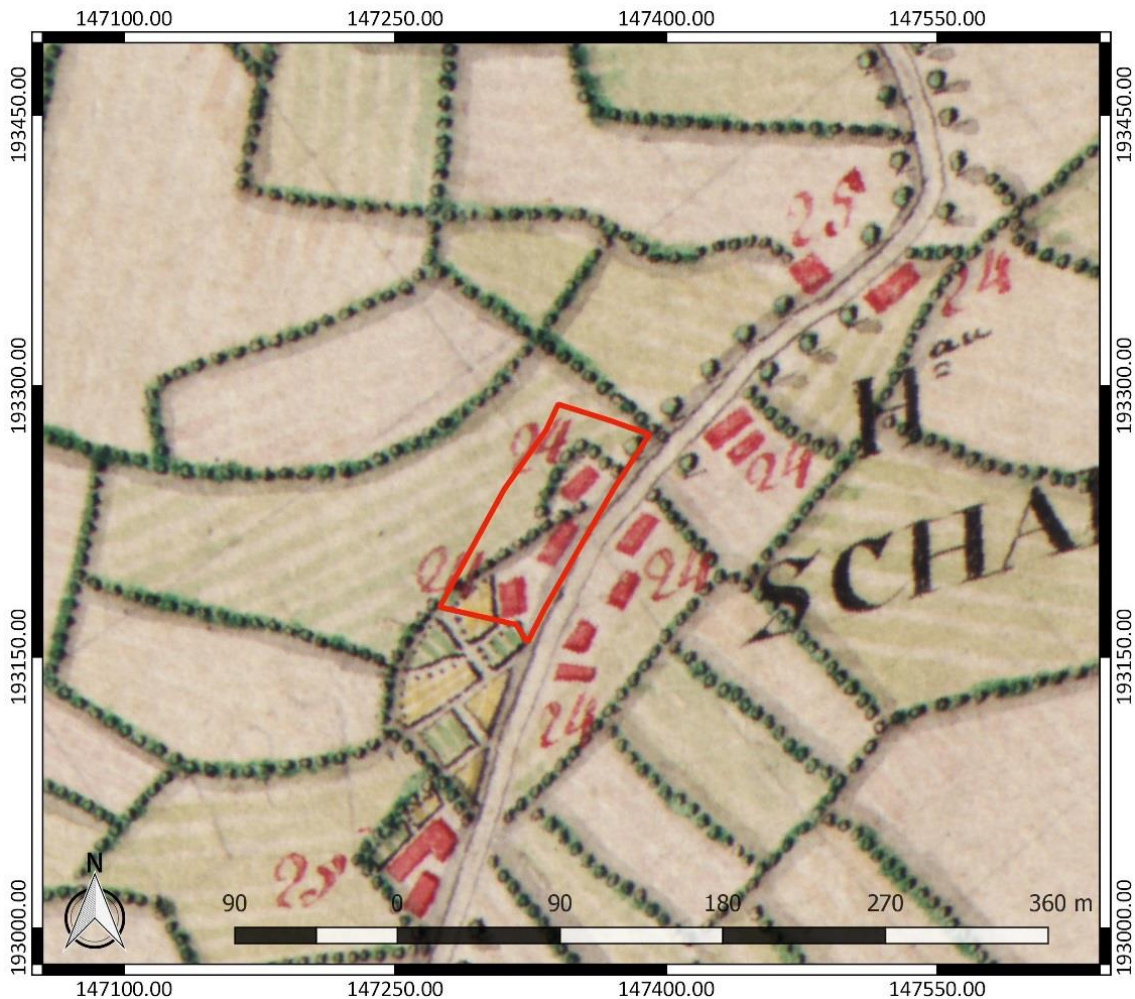
⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Ruisbroek [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/120431> (geraadpleegd op 7 augustus 2018)

Op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgemaakt op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778), is te zien dat het onderzoeksgebied gelegen is in het gehucht “Schaefstraet” (Figuur 24-Figuur 25). Deze straat maakte deel uit van een variant op de oude verbindingsweg vanuit het land van Grimbergen, over Londerzeel en het gehucht Rijweg, naar Ruisbroek en het Hellegatveer (de belangrijkste overzetplaats over de Rupel). Aan het noordelijke uiteinde van de “Schaefstraet” was de grootste bewoningskern van de straat gesitueerd: de Rijweg. Een andere kern, waartoe het onderzoeksgebied behoorde, was in de 18de eeuw juist ten noorden van het huidig kruispunt van de Schaafstraat en de Cyriel Verschaevestraat gelegen. Deze buurt stond bekend als “Het Hoeksken”. Omstreeks 1775 bevonden zich iets meer naar het zuidwesten toe ook nog een stuk of zes gebouwen ter hoogte van het latere Breendonk-Dorp. Daar werd een kerk gebouwd.¹⁰ De Schaafstraat en de Rijweg zijn op de Ferrariskaart duidelijk te onderscheiden. Binnen het onderzoeksgebied zijn drie gebouwen weergegeven. De bebouwing situeert zich in het oosten en het zuiden van het terrein. Verder is het onderzoeksgebied in het zuidwesten in gebruik als tuin en in het noorden en het westen als akkerland.

Figuur 24: Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

¹⁰ <https://breendonk800.weebly.com/12-schaefstraete.html>

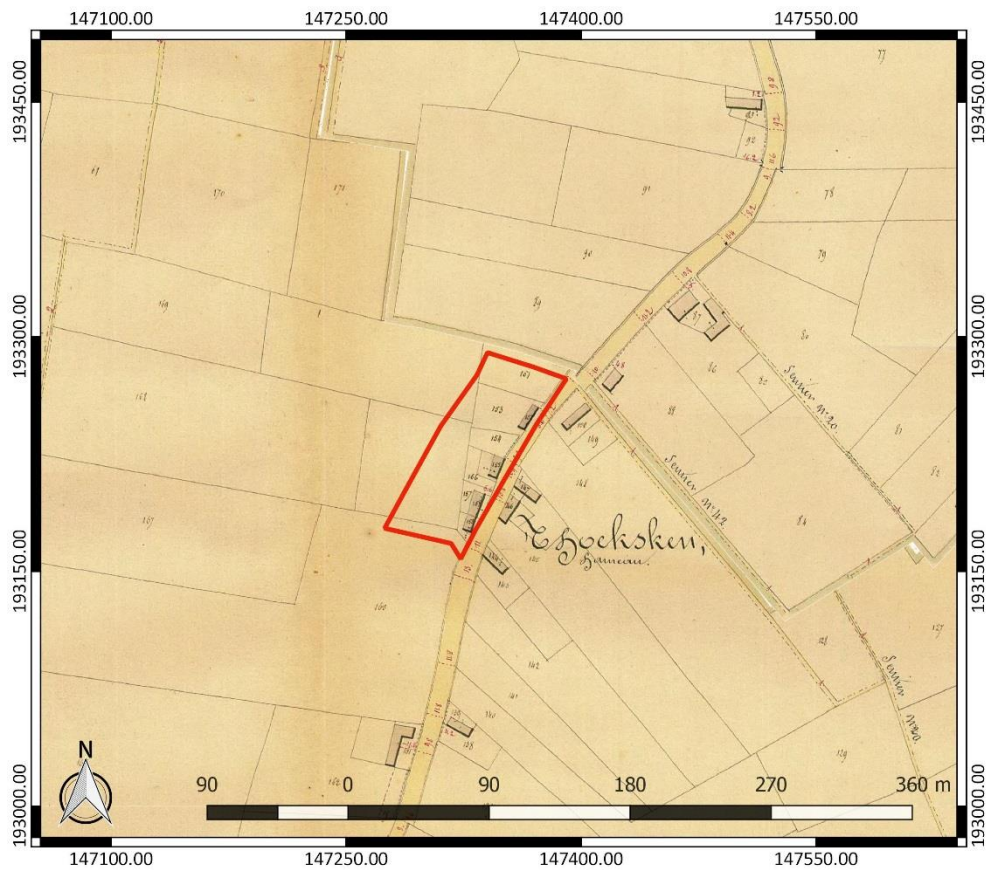
Figuur 25: Detail Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

De kaart van landmeter L.A. Gigault uit 1807 geeft de grenscorrecties weer tussen Puurs en zijn buurgemeenten (Figuur 26 **Fout! Verwijzingsbron niet gevonden.**). In die periode werden door de Franse bezetter een aantal grenscorrecties doorgevoerd tussen de gemeenten Puurs, Ruisbroek en Willebroek. Vermoedelijk gebeurde dit met het oog op eenheid van bestuur voor dit gebied en in functie van een logischere geografische indeling.¹¹ Op de kaart is te zien dat het onderzoeksgebied niet langer deel uitmaakt van Ruisbroek.

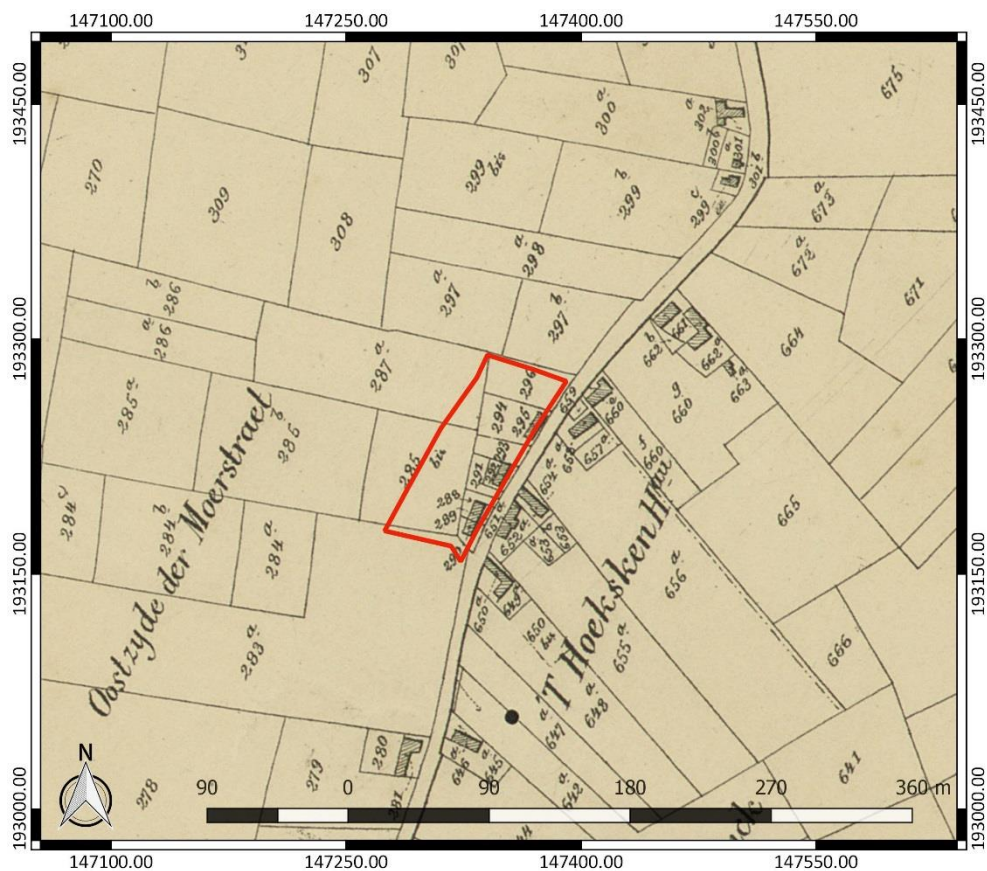
Vermoedelijk ligt de oorsprong van de naam Schaafstraat in deze voormalige Ruisbroekse enclave in Breendonk. In de 17de eeuw werd afwisselend gesproken van de “Schaefstraete” en “Schaeghstraete”. Daarvoor was er echter sprake van “Skaghe” of “Schaeghe”. Deze benaming gaat zelfs terug tot in 1335. Het toponiem is etymologisch verwant met het woord “scheg”, dat op een scherp, vooruitspringend voorwerp wijst. Het verwijst vermoedelijk naar een landpunt of een stuk land dat ver doordringt in een ander soort terrein. In de 14de en 15de eeuw werd er geregeld melding gemaakt van landerijen “in” of “op” de “Scaghe”. Wellicht verwijst die “scaghe” naar het deel van Ruisbroek dat zich als een wig tot in Breendonk uitstreckte en dat vanaf de 12de eeuw in het bezit was van de Heren van Grimbergen.¹²

¹¹ <https://breendonk800.weebly.com/ruisbroek-in-breendonk.html>

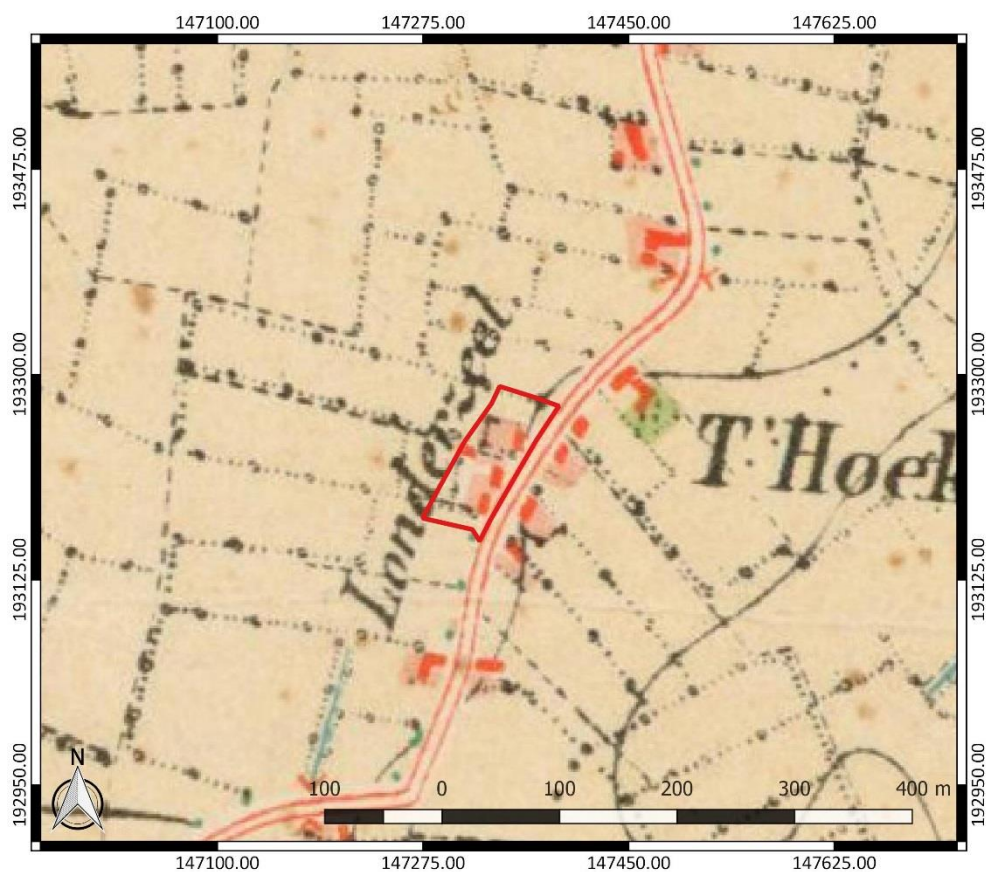
¹² <https://breendonk800.weebly.com/ruisbroek-in-breendonk.html>

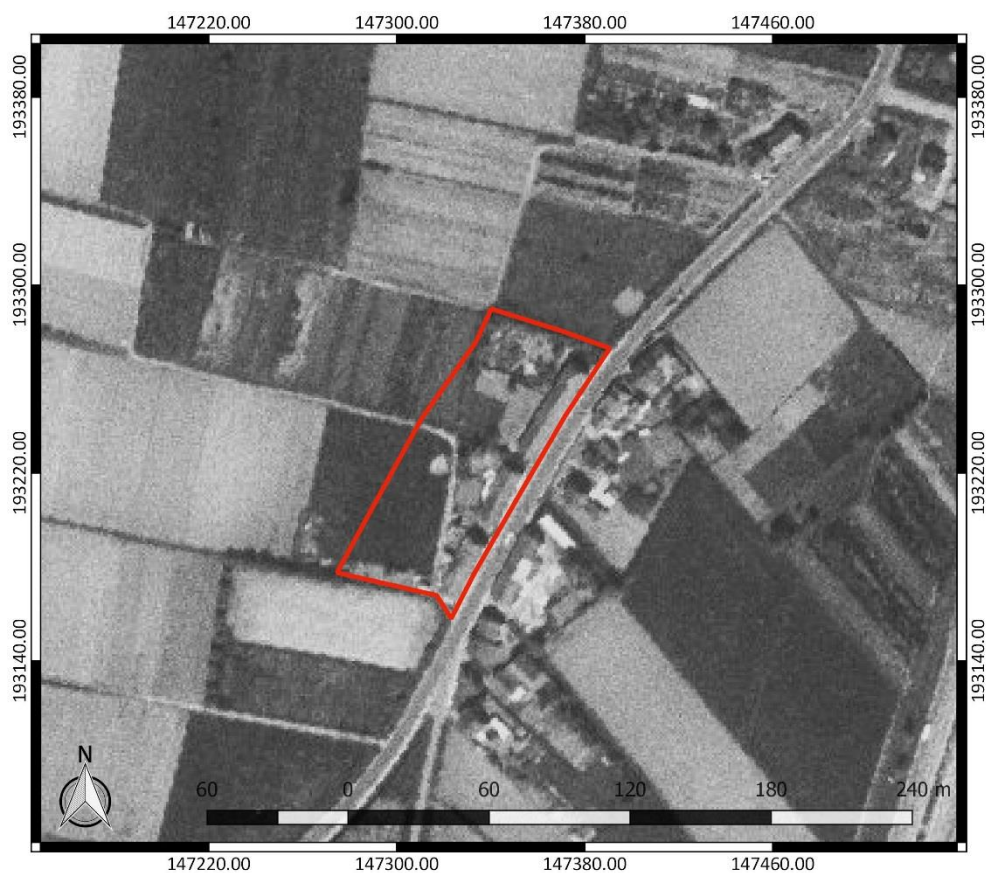
Figuur 27: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 28: Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van Popp met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 29: Topografische kaart uit 1864 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

Figuur 30: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 31: Luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

2.4.3 Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader

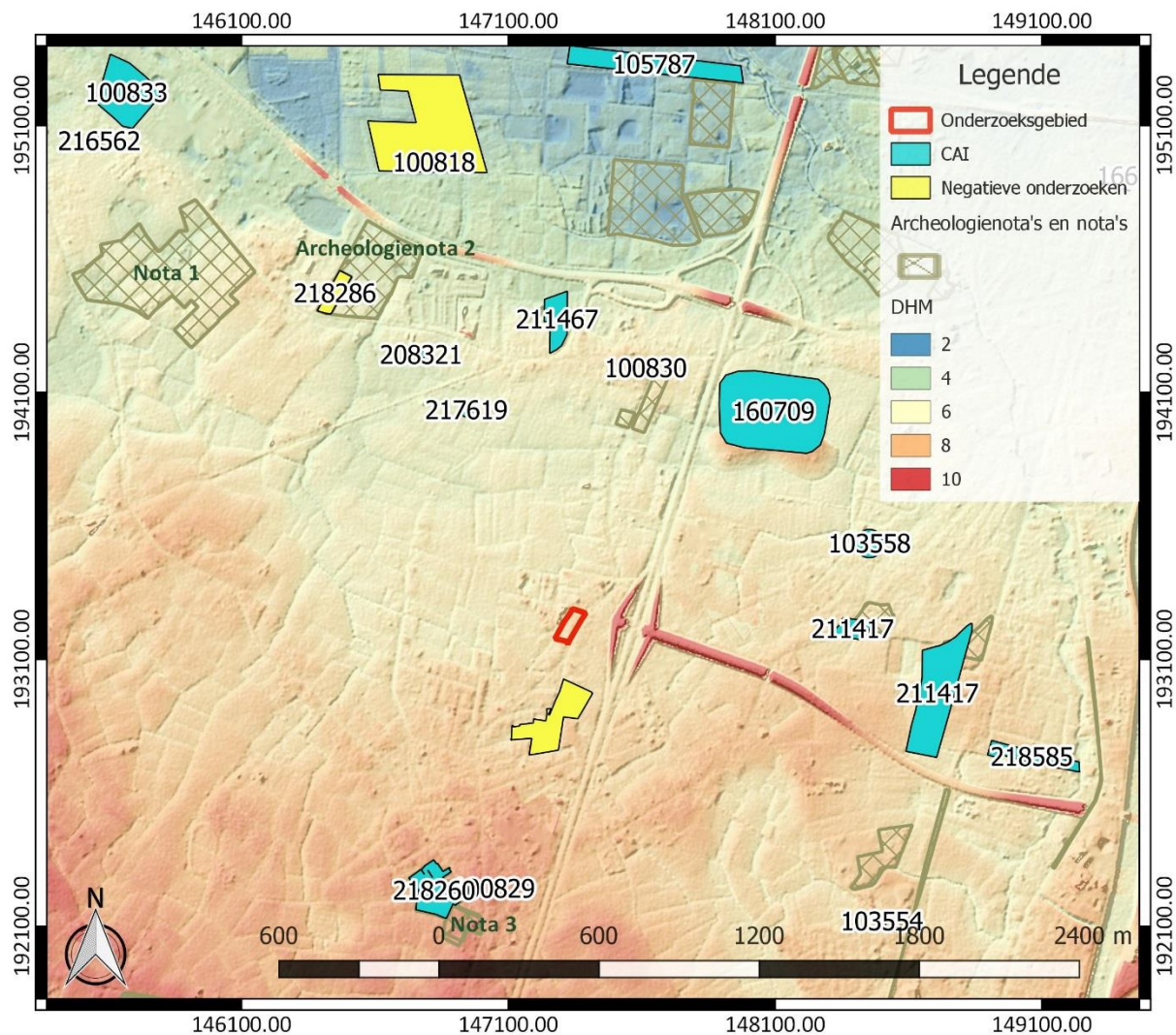
De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vermeldt een aantal locaties in de omgeving van het onderzoeksgebied waar archeologische resten gekend zijn (Figuur 32). De in de nabijheid gelegen archeologische waarden en de locaties met een gelijkaardige landschappelijke ligging worden besproken. Ze zijn het relevantste om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten.

De archeologische vindplaatsen in de omgeving bevinden zich al op enige afstand van het onderzoeksgebied. Op verschillende locaties in de ruime omgeving kwamen aan de hand van proefsleuvenonderzoek resten uit de metaaltijden aan het licht. In de Ploegstraat (CAI ID 218585) werden kuilen en paalkuilen uit de ijzertijd aangesneden. Er werd ook een mogelijk brandrestengraf uit deze periode aangetroffen. Voorts kwamen hier greppels van onbepaalde datering aan het licht.¹³

Ter hoogte van de vindplaats Akkerlaan-Breendonkstraat (CAI ID 211417) werden een vierpostenspieker en een tweebeukige gebouwplattegrond uit de ijzertijd gevonden. Op deze locatie werden tevens resten van latere datum aangetroffen. Zo waren er paalsporen en kuilen aanwezig, die op basis van keramiekvondsten in de Romeinse tijd gedateerd worden, evenals kuilen en greppels uit de late middeleeuwen. Ook uit de nieuwe tijd werden er paalsporen, kuilen en greppels gevonden. Er werd ook een mogelijke waterput of waterkuil van onbepaalde datering opgemerkt.¹⁴

¹³ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 218585, Ploegstraat I (geraadpleegd op 8 augustus 2018)

¹⁴ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 211417, Akkerlaan – Breendonkstraat (geraadpleegd op 8 augustus 2018). Zie ook: Claessens *et al.* 2016.

Figuur 32: Overzichtskartaal Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://geo.onroerenderfgoed.be/>), weergegeven op het DTM 1 m en Hillshade DHM 5 m

Bij proefsleuvenonderzoek in de Lichterstraat in Puurs (Nota 1) werd een hoge densiteit aan sporen vastgesteld, verspreid over het volledige terrein. Het gaat om bewoningssporen uit de metaaltijden tot de Romeinse tijd. Het aangetroffen vondstmateriaal bestaat voor een groot deel uit aardewerk, dat algemeen in de metaaltijden tot de Romeinse tijd gedateerd wordt. Het aardewerk dat specifiek gedateerd kon worden, is enerzijds in de vroege ijzertijd en anderzijds in de late ijzertijd of de Romeinse tijd te plaatsen. Sporadisch zijn er ook bewoningssporen en vondsten uit de volle middeleeuwen gevonden. Verder werden ook nog sporen uit de nieuwe tot de nieuwste tijd vastgesteld. Het zijn voornamelijk restanten van landindeling en -gebruik.¹⁵ Iets oostelijker in de Lichterstraat (Archeologienota 2) werden voornamelijk paalkuilen gevonden, die vermoedelijk uit de metaaltijden en de middeleeuwen dateren. De sporen vormen structuren, wat in de richting van een nederzetting wijst. Twee aangetroffen scherven dateren uit de ijzertijd.¹⁶

Ter hoogte van locatie De Winning (CAI ID 211467) werd een groot aantal paalsporen en kuilen uit de ijzertijd aangetroffen. Het is mogelijk dat ook enkele van de vastgestelde greppels uit deze periode stammen. Op deze locatie zijn ook paalsporen en kuilen uit de nieuwe tijd aangetroffen en er

¹⁵ Reyns/Van Buggenhout 2018, 89-91

¹⁶ Devroe 2016, 31, 43, 55

bevonden zich een aantal verdedigingselementen en versterkingen uit de Eerste Wereldoorlog. Het zou gaan om een gracht, bunkers en mogelijk om een loopgraaf.¹⁷

Verder zijn er in de omgeving ook nog resten uit de Romeinse tijd en de middeleeuwen gevonden. Vindplaats Lichterstraat I (CAI ID 208321) leverde een munt uit de laat-Romeinse tijd op. Het zou om een Romeinse follis gaan.¹⁸ Ten noorden van het onderzoeksgebied bevindt zich de Molen van Reywegh (CAI ID 100830), die aan de hand van kaartstudie gelokaliseerd werd en uit de late middeleeuwen dateert.¹⁹

In de omgeving zijn ook resten uit de nieuwe tijd aanwezig. In de Veurtstraat (Nota 3) werd bij een proefsleuvenonderzoek een greppel met aardewerk uit deze periode gevonden. Voorts werd er een rond paalspoor vastgesteld, dat deels oversneden werd door de greppel. Het paalspoor is dus uiterlijk in de nieuwe tijd gedateerd. Mogelijk heeft het een oudere oorsprong.²⁰

Er bevinden zich verder ook cartografische indicatoren uit de nieuwe tijd in de omgeving. Het lusthof Echelpoel (CAI ID 100833) is 17de-eeuws.²¹ Op de Ferrariskaart zijn de Schoorhoeve (CAI ID 103554) en de Meerhoeve (CAI ID 103558) uit de 18de eeuw (terminus ante quem) te bemerken. De Meerhoeve, op de kaart aangeduid als “Meyrhoeve”, is gelegen op een site met walgracht. De Molen van Breendonk (CAI ID 100829 [ten oosten van CAI ID 218260]) dateert ook uit de 18de eeuw.²²

Tot slot zijn er nog enkele archeologische waarden uit de nieuwste tijd gekend. Ter hoogte van de Moorstraat (CAI ID 217619) werd een losse metaaldetectievondst uit deze periode gedaan. De vondst bestaat uit een aluminium hanger en heilighanger, 10 Reichspfennig uit Duitsland, een medaille, drie musketkogels, twee zegelloodjes, knoopjes, een zilver stukje van een uurwerk en een mogelijke badge van een fiets.²³ Op de vindplaats Puurs-Zwaluwlaan (CAI ID 218260) werd een set van greppels uit de 19de eeuw aangetroffen. De greppels deden dienst als perceleringsgrachten en zijn te volgen op cartografische bronnen vanaf 1840-1850. Mogelijk gaan ze verder terug in de tijd.²⁴

Ook ter hoogte van de Lichterstraat 20 (CAI ID 216562) kwamen resten uit de nieuwste tijd aan het licht. Het gaat om een bakstenen structuur uit de 19de of het begin van de 20ste eeuw, die als vloer of ovenstructuur geïnterpreteerd wordt.²⁵ Op enige afstand ten noordoosten van het onderzoeksgebied is het Fort van Breendonk (CAI ID 160709) gesitueerd. Dit fort werd opgericht tussen 1912 en 1914 als deel van de reorganisatie en uitbreiding van de verdedigingsgordel rond Antwerpen. Na de beschieting van 1914 werd het gedeeltelijk hersteld door de Duitse bezetters. Het diende als Algemeen Hoofdkwartier van het Belgisch leger in mei 1940 en als nazi-gevangenis en doorvoerkamp van september 1940 tot 1944.²⁶

¹⁷ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 211467, De Winning (geraadpleegd op 8 augustus 2018)

¹⁸ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 208321, Lichterstraat I (geraadpleegd op 8 augustus 2018)

¹⁹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 100830, Molen van Reywegh (geraadpleegd op 8 augustus 2018)

²⁰ Van den Notelaer 2017, 22-24

²¹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 100833, Echelpoel (geraadpleegd op 8 augustus 2018)

²² Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 103554, De Schoorhoeve (geraadpleegd op 8 augustus 2018); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 103558, Meerhoeve (geraadpleegd op 8 augustus 2018); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 100829, Molen van Breendonk (geraadpleegd op 8 augustus 2018)

²³ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 217619, Moorstraat I (geraadpleegd op 8 augustus 2018)

²⁴ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 218260, Puurs-Zwaluwlaan (geraadpleegd op 8 augustus 2018)

²⁵ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 216562, Lichterstraat 20 (geraadpleegd op 8 augustus 2018)

²⁶ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 160709, Fort van Breendonk (geraadpleegd op 8 augustus 2018); Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Fort van Breendonk [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/1730> (geraadpleegd op 8 augustus 2018)

Andere gekende archeologische waarden in de omgeving van het onderzoeksgebied bevinden zich al op vrij grote afstand ten opzichte van het onderzoeksgebied of kennen een verschillende landschappelijke ligging. Ze zijn weinig relevant om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten. Daarom worden ze hier niet nader toegelicht.

2.4.4 Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese

Na uitvoering van het bureauonderzoek kunnen de onderzoeksvragen die vooropgesteld werden, beantwoord worden.

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein? Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?

Gekende archeologische waarden in de omgeving geven aan dat de regio waarin het onderzoeksgebied zich bevindt een hoog archeologisch potentieel kent. Op basis van de gekende archeologische waarden in de omgeving is er een concrete verwachting naar sporen van bewoning en begraving uit de metaaltijden, sporen van bewoning uit de Romeinse tijd en sporen van bewoning uit de volle middeleeuwen. Op basis van de landschappelijke ligging van het onderzoeksgebied zijn relevante archeologische waarden uit andere periodes of van een andere aard dan wat we reeds opgesomd hebben, niet uit te sluiten. Verdedigingselementen uit de Eerste en de Tweede Wereldoorlog bevinden zich ook in de omgeving, maar er zijn geen concrete aanwijzingen dat gelijkaardige resten binnen het onderzoeksgebied te verwachten zijn.

Vanaf de 18de eeuw beschikken we over historische kaarten en luchtfoto's om de gebruiksevolutie van het terrein te kunnen reconstrueren. Reeds op de oudste historische kaarten is bebouwing binnen het onderzoeksgebied aangegeven. Het terrein bleef steeds bebouwd, tot op heden. Op basis van de gebruiksevolutie van het terrein zijn de hierboven vermelde archeologische verwachtingen dus nog aan te vullen met de verwachte aanwezigheid van archeologische resten uit de nieuwe en de nieuwste tijd.

Wat is de impact van de geplande werken?

Binnen het volledige onderzoeksgebied worden werken gepland. De voornaamste werken omvatten de aanleg van vijf bouwblokken, die voorzien worden van een grote ondergrondse kelderverdieping. De kelderverdieping beslaat een groot deel van het terrein en kent een verstoringsdiepte tot 2,76 m m onder het huidige maaiveld. Daarnaast wordt ook omgevingsaanleg voorzien. Dit doet ons besluiten dat binnen het volledige onderzoeksgebied het bodemarchief bedreigd is.

2.4.5 Afweging noodzaak verder vooronderzoek

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Er is een concrete verwachting naar sporen van bewoning en van begraving uit de metaaltijden, de Romeinse tijd, de middeleeuwen, de nieuwe tijd en de nieuwste tijd. Archeologische resten van een andere aard of uit een andere periode zijn op dit moment evenmin uit te sluiten binnen het onderzoeksgebied. De geplande werken vormen een bedreiging van het bodemarchief binnen het volledige onderzoeksgebied. Daarom is bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig.

Geofysisch onderzoek is niet aangewezen omdat dit geen gegevens over de chronologie van de eventueel gedetecteerde fenomenen kan opleveren. Veldkartering is niet mogelijk binnen het onderzoeksgebied, omdat het volledige terrein bebouwd is of in gebruik is als tuin. Landschappelijk booronderzoek is wel relevant om de bewaringstoestand van de bodem en het potentieel op goed bewaarde steentijd artefactensites in te schatten. Afhankelijk van het potentieel op goed bewaarde steentijd artefactensites is mogelijk bijkomend booronderzoek nodig. Tot slot dient ook een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd te worden om na te gaan of binnen het onderzoeksgebied

relevante archeologische sporen aanwezig zijn. Deze onderzoekstechniek biedt daarvoor voldoende ruimtelijk inzicht en is geschikt omdat een site zonder complexe verticale stratigrafie verwacht wordt.

Na elke nieuwe stap in het archeologisch vooronderzoek dient telkens opnieuw de afweging gemaakt te worden of bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig is en welke onderzoeksmethodes hiervoor het meest aangewezen zijn.

3 Samenvatting

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Er is een concrete verwachting naar sporen van bewoning en van begraving uit de metaaltijden, de Romeinse tijd, de middeleeuwen, de nieuwe tijd en de nieuwste tijd. Archeologische resten van een andere aard of uit een andere periode zijn op dit moment evenmin uit te sluiten binnen het onderzoeksgebied. De geplande werken vormen een bedreiging van het bodemarchief binnen het volledige onderzoeksgebied. Daarom is bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig.

4 Bibliografie

4.1 Publicaties

Bogemans, F., 1996: *Toelichting bij de Quartairgeologische kaart. Kaartblad 23 Mechelen*, Brussel.

Claessens, L./L. Coremans/J. Bruggeman, 2016: *Archeologisch vooronderzoek Willebroek – Akkerlaan, Breendonkstraat*, Temse (Rapporten All-Archeo bvba 296).

Devroe, A., 2016: *Archeologienota – Puurs, Lichterstraat*, Mechelen.

Reyns, N./J. Van Buggenhout, 2018: *Nota Puurs – Lichterstraat*, Temse (Rapporten All-Archeo bvba 672).

Van Den Bossche, A.-M./W. Boon, 1981: De geologie, in: J. Verbesselt/L. Roctus/L. Roctus (red.), *Profiel van Klein-Brabant*, Antwerpen.

Van den Notelaer, D., 2017: *Puurs, Veurtstraat. Een nota van het uitgesteld traject van het vooronderzoek (proefsleuvenonderzoek)*, Brugge (Vlaams Erfgoed Centrum bvba Nota 258).

4.2 Websites

Breendonk 800 (2018)
<http://breendonk800.weebly.com>

Cartesius (2018)
<https://www.cartesius.be>

Centrale Archeologische Inventaris (2018)
<https://cai.onroenderfgoed.be>

Databank ondergrond Vlaanderen (2018)
<http://dov.vlaanderen.be>

Geoportaal Onroerend Erfgoed (2018)
<https://geo.onroenderfgoed.be/>

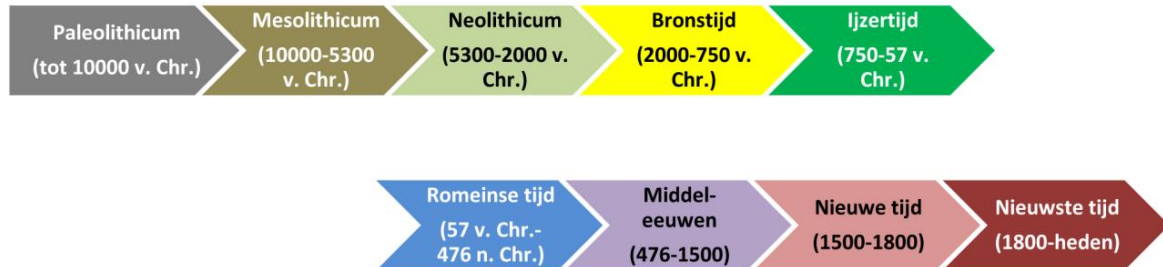
Geopunt Vlaanderen (2018)
<http://www.geopunt.be/>

Inventaris Onroerend Erfgoed (2018)
<https://inventaris.onroenderfgoed.be>

Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen (2018)
<https://www.onderzoeksbalans.be>

5 Bijlagen

5.1 Archeologische periodes

5.2 Plannenlijst

Plannenlijst bureauonderzoek: projectcode 2018H26

Plan-nummer	Type	Onderwerp	Aanmaak-schaal	Aanmaak-wijze	Datum
P1	Kadasterplan	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	06/08/2018
P2	Topografische kaart	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	06/08/2018
P3	Verstoringskaart	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	06/08/2018
P4	Bouwplan	Inplantingsplan	1:2	Digitaal	22/08/2018
P5	Bouwplan	Kelderplan	1:2	Digitaal	13/06/2018
P6	Bouwplan	Dwarssnede terrein (1)	1:2	Digitaal	13/06/2018
P7	Bouwplan	Dwarssnede terrein (2)	1:2	Digitaal	22/08/2018
P8	Bouwplan	Doorsnede Blok A	1:1	Digitaal	06/06/2018
P9	Bouwplan	Doorsnede Blok B	1:1	Digitaal	02/08/2018
P10	Bouwplan	Doorsnede Blok C	1:1	Digitaal	06/06/2018
P11	Bouwplan	Doorsnede Blok D	1:1	Digitaal	06/06/2018
P12	Bouwplan	Doorsnede blok E	1:1	Digitaal	06/06/2018
P13	Hoogtemodel	Digitaal hoogtemodel terrein en omgeving	1:1	Digitaal	06/08/2018
P14	Hydrografische kaart	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	06/08/2018
P15	Doorsnede	Terreinverloop	1:1	Digitaal	06/08/2018
P16	Tertiaire geologische kaart	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	06/08/2018
P17	Quartairgeologische kaart	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	07/08/2018
P18	Bodemkaart	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	06/08/2018
P19	Bodemgebruikskaart	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	06/08/2018
P20	Kadasterplan	Ruisbroekse enclave in Breendonk tot 1807	1:1	Digitaal	06/08/2018
P21	Historische kaart	Villaretkaat	1:1	Digitaal	06/08/2018
P22	Historische kaart	Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden	1:1	Digitaal	06/08/2018
P23	Historische kaart	Detail Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden	1:1	Digitaal	06/08/2018
P24	Historische kaart	Kaart met grenscorrecties door L.A. Gigault	1:1	Digitaal	06/08/2018
P25	Historische kaart	Atlas der Buurtwegen	1:1	Digitaal	06/08/2018
P26	Historische kaart	Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van Popp	1:1	Digitaal	06/08/2018

Plan-nummer	Type	Onderwerp	Aanmaak-schaal	Aanmaak-wijze	Datum
P27	Topografische kaart	1864	1:1	Digitaal	06/08/2018
P28	CAI-kaart	CAI vondstlocaties	1:1	Digitaal	08/08/2018

5.3 Fotolijst

Fotolijst bureauonderzoek: projectcode 2018H26

ID	Type	Onderwerp	Vervaardiging	Datum
F1	Luchtfoto	Toestand terrein 2017	Digitaal	06/08/2018
F2	Luchtfoto	Toestand terrein 1971	Digitaal	06/08/2018
F3	Luchtfoto	Toestand terrein 1979-1990	Digitaal	06/08/2018